

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANA BİLİM DALI

ÖĞRETMENLERİN ÇEVRE ETİĞİNE YÖNELİK
DUYARLILIKLARININ BELİRLENMESİ

NURSEL TAŞCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. FATMA ZEHRA PATTABANOGLU

TEMMUZ - 2023

KASTAMONU

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Nursel TAŞCI

ÖZET**YÜKSEK LİSANS TEZİ****ÖĞRETMENLERİN ÇEVRE ETİĞİNE YÖNELİK****DUYARLILIKLARININ BELİRLENMESİ****NURSEL TAŞCI****KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ****FELSEFE ANA BİLİM DALI****DANIŞMAN:PROF. DR. FATMA ZEHRA PATTABANOĞLU**

Bu çalışmanın amacı, öğretmenlerin çevre sorunlarına olan duyarlılıklarını, çevreyi nasıl koruyup kollayacaklarını ve bu konularda farkındalıklarının olup olmadığını belirlemektir. Bu incelemeyi gerçekleştirmek için çevre sorunlarını altında yatan nedenleriyle ortaya çıkaran ve çözmeye çalışan çevre etiği disiplini ve çevre etiği yaklaşımları kullanılmaktadır. Öğretmenlerin çevre etiği konusunda duyarlılık ve bilince sahip olmaları büyük önem taşımaktadır. Çevre etiğinin öneminin etik değerlere duyarlı öğretmenler aracılığıyla öğrencilere aktarılması, müfredatın etik faydalarının farkına varılmasında önemli rol oynayacaktır. Günümüzde çevre sorunlarının artması ve iklim sorunlarının ortaya çıkması ile konu daha da önemli hale gelmiştir.Çalışmada, nitel yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu çevreyle ilgisi olan 20 öğretmen oluşturmaktadır. Çalışmada öğretmenlerin, çevre sorunları ve çevre etiğinin oluşturulması için neler yapılabilir sorularına cevap aranmıştır. Yapılan araştırmaya göre, insanlarda çevre etiği kültürünün oluşmasında öğretmenlerin öncelikle bu konuda farkındalık sahibi olmaları ve duyarlı olmaları gerekliliği sonucuna varılmış olup, bireylerde çevre etiği kültürünün oturtulması toplumsal olarak bütüncül bir şekilde hareket edilmesi, insanların hayatını anlamlı kılan ve sorumluklarında etkin rol oynayan dini ve sosyal kuramların çevre etiği bağlamında topluma aktarılması gerektiği sonuçlarına ulaşılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER:Çevre Etiği, Çevre Bilinci ve Farkındalık, Doğa, Sorumluluk, Öğretmenler.

Temmuz 2023, 64 Sayfa

ABSTRACT**PH.D THESIS****REGARDING TEACHERS' ENVIRONMENTAL ETHICS****DETERMINING THE SENSITIVITY****NURSEL TAŞCI****KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE****DEPARTMENT OF HISTORY****SUPERVISOR:PROF. DR. FATMA ZEHRA PATTABANOĞLU**

The aim of this study is to measure the sensitivity of teachers in the face of environmental problems, in the protection of the environment and in maintaining this protection, and to determine whether they have awareness on this issue. In order to carry out this examination, environmental ethics discipline and environmental ethics approaches that reveal environmental problems with their underlying causes and try to solve them will be used. It is of great importance that teachers have sensitivity and awareness towards environmental ethics. Giving the importance of environmental ethics to students by teachers with ethical sensitivity will play an important role in realizing the ethical gains of the curriculum. Today, the increase in environmental problems and the occurrence thod was used. The sample of the study consists of 20 teachers who are interested in the environment. In the study, answers were sought to the questions of teachers about environmental problems and what can be done to create environmental ethics. According to the research, it has been concluded that in the formation of a culture of environmental ethics in people, it is necessary for teachers to be aware and sensitive first of all, and to establish the culture of environmental ethics in individuals, act in a socially holistic way, religious and social theories that make people's lives meaningful and play an active role in their responsibilities. In the context of environmental ethics, it was concluded that it should be transferred to the society.

KEYWORDS:Environmental Ethics, Environmental Awareness and Awareness, Nature, Responsibility,Teachers.

July 2023,64 Page

TEŞEKKÜR

Başta, beni yetiştiren ve fedakârlıklarla bu günlere getiren, desteklerini her zaman yanımda hissettiğim annem Sıdıka Şahin'e ve yanımda olmasa da kalbimin bir köşesinde yer alan rahmetli babam Ahmet Şahin'e, her koşulda destekçim olan aileme ve arkadaşlarıma teşekkür ederim. Araştırmamın her safhasında, bana değerli zamanını ayırarak yol gösteren hocam ve tez danışmanım Prof. Dr. Fatma Zehra Pattabanoğlu'na teşekkürü bir borç bilirim. Son olarak araştırmama değerli görüşleriyle katkı sunan kıymetli hocam Dr. Öğr. Üyesi Çiğdem Gülmez'e canı gönülden teşekkür ederim.

NURSEL TAŞCI

Kastamonu, 2023

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TAAHHÜTNAME	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
TEŞEKKÜR	v
TABLolar DİZİNİ	vii
KISALTMALAR DİZİNİ	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Problem Durumu	1
1.2 Araştırmanın Amacı	2
1.3 Araştırmanın Problem Cümlesi	3
1.4 Alt Problemler	3
1.5 Varsayımlar	3
1.6 Sınırlılıklar.....	3
1.7 Araştırmanın Önemi	4
2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE	5
2.1 Ahlak	5
2.2 Etik	6
2.3 Etik Kavramının Temelinde Yatan Düşünce Formları.....	6
2.3.1 Doğal Yasa (Erekbilim)	7
2.3.2 Yararcılık (Faydacılık).....	7
2.3.3 Deontoloji (Ödevler ve Haklar Etiği)	9
2.4 Etik ile Ahlak Arasındaki İlişki	10
2.5 Çevre	11
2.6 Çevrenin Tanımı.....	12
2.7 Çevre Tanımının Boyutları.....	13
3. ÇEVRE VE İNSAN	15
3.1 Çevre ve İnsan İlişkisi	15
3.2 Çevre Etiği.....	15
3.3 Çevre Etiği Tarihsel Gelişimi.....	17
3.4 Çevre Etiğinin Amacı	17
3.5 Çevre Etiğinde Sorumluluk	18
3.6 Çevre Etiğinde Ahlaki Sorumluluk	18
3.7 Çevre Etiği Yaklaşımları	19
3.7.1 İnsan Merkezci (Antroposentrik) Çevre Etiği	19
3.7.2 Canlı Merkezci (Biyosentrik) Çevre Etiği	20
3.7.3 Çevre Merkezci (Ekosentrik) Çevre Etiği	21
3.7.4 Ekofeminizm.....	21
3.7.5 Derin Ekoloji.....	22
3.7.6 Yeryüzü Etiği	23
3.7.7 Dinsel/Mistik Ekoloji.....	23
3.7.8 Eko Sosyalizm	24
3.7.9 Gelecekçi (Fütürist) Yaklaşım	24
3.8 Günümüzdeki Çevre Sorunlarının Çözümünde Yapılması Gerekenler.....	25
3.9 Çevre Bilinci ve Farkındalık	25

3.9.1	Eğitim.....	26
3.10	Çevre Eğitiminin Özellikleri	26
3.11	İlgili Alan Çalışmaları	28
4.	YÖNTEM.....	32
4.1	Araştırmanın Modeli	32
4.2	Çalışma Grubu.....	32
4.3	Veri Toplama Araçları.....	33
4.4	Verilerin Analizi.....	34
5.	BULGULAR	35
6.	TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER.....	44
6.1	Sonuçlar ve Tartışmalar.....	44
6.2	Öneriler.....	51
KAYNAKLAR	55
EKLER.....	62
EK A	63

TABLolar DİZİNİ

	<u>Sayfa</u>
Tablo 4.1 Katılımcıların cinsiyet bilgileri.....	33
Tablo 5.1 Katılımcıların demografik bilgileri.....	35
Tablo 5.2Çevre etiği kavramının anlamı.....	36
Tablo 5.3Çevreye yönelik farkındalık araçları.....	37
Tablo 5.4 Çevreye karşı davranışları etkileyen faktörler.....	38
Tablo 5.5 Çevreyi korumak ve geliştirmek için yapılacaklar	39
Tablo 5.6 Çevrenin önemi.....	41
Tablo 5.7 Çevre etiğini yeni nesillere verme şekli.....	42

KISALTMALAR DİZİNİ

N	: Veri sayısı
F	: Frekans
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.:	Sayfa

1. GİRİŞ

Bu bölümde araştırmadaki sorun durumu açıklanmakta ve incelemenin amacı ve önemi açıklanmaktadır. Araştırmanın alt problemleri ve sınırlılıkları belirlenmiş, problemler ve hipotezler geliştirilmiştir.

1.1 Problem Durumu

İnsanlık var oluşundan itibaren doğa ile iç içe olan bir varlıktır. Bu içiçeliği bir bakıma doğaya olan ihtiyaçtan kaynaklanmaktadır. Bu durum beslenme, barınma, güvenlik gibi hayati olan ihtiyaçların temelini oluşturmaktadır. İnsanın var olabilmesinin temelini sağlayan doğa, kendi kendine var olabilmesi ile kendini eşsiz, biricik ve özel kılmaktadır. Doğa, kendi kendini yenileyebilir, geliştirebilir ve kendi en mükemmel şekilde yine kendisinin karşılayabileceği, mucizevi bir sistemdir. Fakat insanoğlu bunun karşısında kendi kendine yeterli gelememektedir. Temiz suya, havaya, toprağa ihtiyacı vardır. Yaşamı doğaya bağı olan bir varlık olarak insan, doğaya gün geçtikçe daha da fazla zarar vermektedir.

Yaşadığımız çevre her geçen gün daha fazla zarar görerek tahrip edilmektedir. İnsanın çevreye verdiği zarar nedeniyle çevrenin kendini yenileme gücü giderek azalmaktadır. Doğanın kendini yenileme gücünün azalması tüm insanları etkiler. Bu nedenle bireylerin, toplumların ve paydaşların harekete geçmesi büyük önem taşımaktadır. Bu noktada çevre tahribatının önlenbilmesinde, her bir bireyin, doğayı geri dönüşü imkânsız büyük tehlikelerden koruyarak, sürdürülebilir bir yaşam anlayışı içerisinde olarak sağlayabilmesiyle mümkün olabilmektedir. Bu bakımdan doğru adımlar atarak bireysel daha sonrasında toplumsal olarak olumlu değişimler sağlamak önemlidir.

İnsan ve doğa arasındaki ilişkiye bilimsel ya da teknolojik açıdan bakmanın yanısıra felsefi ve etik bağlamda sorgulama yapmamız gerekmektedir. Bu sorgulama sistematüğinde karşımıza “çevre etiği” kavramı çıkmaktadır. Çevre etiği doğa ile insan arasındaki ilişkiye farklı ve çok boyutlu bakış açısı ile yaklaşmaktadır. Bu bakış açısı insanın doğa ile ilişkisinin hangi boyutta ve nasıl olduğunu bize

göstermektedir. Bu boyutun doğru algılanması da çevre sorunlarının çözülebilmesinde bize yardımcı olabilmektedir.

Bir toplumun geleceği için hedeflerin amaca ulaşması bugünün çocuklarının o hedefler doğrultusunda yetiştirilmesi sonucunda gerçekleşir. Çünkü “bugünün çocukları”“gelecek” demektir. Çocukların yetiştirilmesi ve öğrenme süreci ilk önce ailede başlar. Aileden sonra esas önemli yer olan okul çağı ile birlikte kavramaya ve öğrenmeye başlar. Bir topluluğun gelecekteki hedefleri ve toplumsal norm ve değerlerin de büyük kısmı okul hayatında verilmelidir. Çocukların bu davranışları kazanmasında ve eğitimlerin alınmasında birincil öğretici öğretmenlerdir. Çalışma konumuz ile alakalı olarak bir farkındalık oluşturulmasında öğretmenlerin incelenmesindeki esas sebep de budur. Toplumdaki bireyler ile alakalı olarak amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesi isteniyorsa, ilk olarak o hedef ve amaçların farkındalığına ulaşmış öğreticilerin bulunması gereklidir. Çevre problemi her geçen gün ortaya çıkan olumsuz etkileri nedeniyle çok hayati bir durum olmaktadır. Dolayısıyla bunun farkına varan bir toplum amaçlanıyorsa öncelikle öğretmenler için bu duyarlılığı ve farkındalığı oluşturmak gereklidir.

Çalışmamızın ilk bölümünde kavramsal çerçeve altında konu ile ilgili kavramların tanımlanması ve analizi yapılacaktır. Daha sonra çevre ve insan başlıklı bölümde çevre insan ilişkisi ve çevre etiği kavramları daha geniş bir şekilde açıklanmaya çalışılacaktır. Yöntem bölümünde ise araştırmanın modeli,metodu ve örneklemeden bahsederek verilerin analiz yöntemi anlatılacaktır. Beşinci bölümde elde edilen bulgu ve yorumlara yer verilecektir. Son olarak öneriler ve tartışmalar bölümünde, araştırmadan çıkan veriler ve öneriler bağlamında sonucuna varılan çıkarımlar ele alınacaktır.

1.2 Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı, öğretmenlerin çevre ve çevre etiği hakkındaki düşüncelerini, duyarlılıklarını ve farkındalıklarını tespit ve analiz etmektir. Bununla birlikte öğretmenlerin ilgili konular hakkında ne düşündükleri, çevrenin nasıl geliştirileceği hakkında nasıl bir yol izledikleri, çevre etiği hakkında ne bildikleri vb. konuların belirlenmesi amaçlanmıştır.

1.3 Araştırmanın Problem Cümlesi

Bu çalışmada “Öğretmenlerin çevre etiğine yönelik farkındalık düzeyleri nasıldır?” sorusuna cevap aranmıştır.

1.4 Alt Problemler

Bu problem çerçevesinde aşağıdaki alt problemlerin cevapları aranmıştır.

1. Öğretmenler çevre etiği kavramından ne anlamaktadır?
2. Öğretmenlere göre çevreye yönelik olarak farkındalık oluşturmak için neler yapılabilir?
3. Öğretmenlerin çevreye yönelik farkındalık oluşturmak amacıyla neler yapılabileceği hakkında düşüncelerinde cinsiyetlerine göre ne gibi farklılıklar bulunmaktadır?
4. Öğretmenlerin çevreye ilişkin olarak davranışlarını neler etkilemektedir?
5. Çevrenin önemi hakkında öğretmenler neler düşünmektedir?
6. Öğretmenlere göre çevre etiği yeni nesillere nasıl kazandırılabilir?

1.5 Varsayımlar

1. Araştırmaya katılan öğretmenlerin araştırmada kullanılan veri toplama aracını cevaplarırken sorulara samimi ve doğru cevaplar verdikleri varsayılmıştır.
2. Veri toplama aracı geliştirilirken uzman görüşünün yeterli olacağı varsayılmıştır.
3. Araştırmaya katılan geleceğin öğretmenleri kişisel verilerini doğru bir şekilde vermiştir.

1.6 Sınırlılıklar

1. Araştırma, veri toplama araçlarından elde edilen bilgiler ile sınırlıdır.

2. Araştırma 10- 20 Haziran 2022 tarihleri arasında Ankara'da görev yapan farklı branşlardan evre ile ilgili olarak hassasiyeti olan araştırmaya katılan toplam 20 öğretmenin (6'sı kadın, 14' erkek) görüşleriyle sınırlıdır.

1.7 Araştırmanın nemi

İnsanın yaşadığı evre ile olan ilişkisi artarak devam etmektedir. Çevreye bağlılığın, çevreye uyumun, çevreden faydalanmanın ve çevreyle birlikte yaşamanın önemi büyüktür. Çevreye verilen zararın belirli bir süre sonra tekrar insana dönmesi, insana zarar vermesi, insanı hastalandırması vb. durumlar gerçekleşebilmektedir. Bu nedenle çevrenin korunması, çevrenin bir sonraki nesle bırakılacak bir emanet olarak görülmesi, çevreyi koruyacak faaliyetlerin yapılması, çevreyi korumak amacıyla farkındalıkların oluşturulması gerekmektedir. Bu meseleyle ilgili vatandaşların neler dşndğu önemli olduğu gibi vatandaşların eğitiminde yer alan öğretmenlerin düşünceleri de öne çıkmaktadır. Bu çalışmada evre etiği hakkında öğretmenlerin düşüncelerinin alınarak evre duyarlılığı adına toplumun önemli bir kesimi için farkındalık oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın bu ynylealanda belirli bir boşluğu dolduracağı düşünülmektedir.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde konu ile ilgili kavramların tanımı ve analizi yapılarak, problem alanı ile ilgili yaklaşımlara yer verilmiştir.

2.1 Ahlak

Latince "mos" ve Arapça "huy" kelimelerinden türetilen ve "mizaç", "karakter" anlamlarına gelen ahlak kavramı, belirli normlar çerçevesinde gerçekleşen insan ilişkileri bütünüdür. Ahlak diğer varlıklarla ve insanların bu varlıklara yönelik eylemlerini düzenler. İnsana anlam veren normlar, ilkeler, kurallar ve değerler bütününe ifade eder. Bu ifadeye göre ahlak, bir kültürde kabul edilebilir ve değer ile bu değerlerin nasıl kalıcı olduğunu ve amaçlara nasıl ulaştığını veya inançlara, yapılacaklara ve yapılmayacaklara göre organize edildiğini gösteren kurallar bütünüdür. Bu düzenleme ile kabul edilen normlar ve değerler geleneksel yaşam tarzı olarak açıklanabilir (Cevizci, 2008: 25).

Ahlak hiçbir toplumsal düzen baskısı olmadan kişinin kendi kendini kontrol edebilmesi, kendisine sahip çıkabilmesidir. Kişinin kendi kendini kontrol edebilmesinde aklın etkisi tartışmasız çok büyüktür. Başkasına faydalı olmak, saygılı olmak, dürüst olmak, iyilik yapmak gibi kavramlar ahlakın kapsamına girer. Ahlak insanın içinden gelen bir duygu olup bu bağlamda kişinin kendi kendine koymuş olduğu yasaklar ya da kabul ettiği şeylerin tümü olarak anlaşılır (Usta, 2011: 29).

Ahlak sayesinde toplumun kendi içerisinde belirli düzeyde görgü kurallarının ve davranış biçimlerinin oluştuğu söylenebilir. Ahlaki davranışların sonuçları toplumdan topluma farklı yorumlanabilir. Bir toplum için uygun görülen ahlaki bir davranış başka bir toplum için ahlaki görülmebilir. Bu sebeple toplumları ahlaki davranışlarına göre değerlendirmek veya karşılaştırmalar yapmak doğru olmayabilir. Ancak bu konu ahlakın evrenselliği ile ilgili tartışmaları da beraberinde getirir. Nitekim bu meseleyle ilgili düşünce tarihinde ele alınan pek çok çalışma vücut bulmuştur.

2.2 Etik

Etik, Yunanca ethikos kelimesinden gelir ve davranışı doğru-iyi ya da yanlış-kötü olarak yargılamaya yönelik norm ve standartları ifade eder (Welton ve Mallan, 1999; Akt: Doğanay, 2006). Dilimize Fransızca “Éthique” kelimesinden çevrilmiş ve “çeşitli mesleklerdeki tarafların uyması veya kaçınması gereken davranışlar bütünü” olarak açıklanan etik, insan davranışlarını kurallara, ahlak ve normlara uyma zorunluluğuna dayalı olarak bilimsel olarak inceleyen ve sistematik olarak ahlaki değerlere hizmet eden bir felsefe dalıdır. Ahlaki davranışı sistematize eden ve yasal çerçevede düzenleyen etik, toplumlar için bir kontrol işlevine sahiptir. Bu kavram farklı ahlak anlayışlarının kesiştiği ve evrensel normların oluşturduğu ortak noktadan doğar (Gök, 2008: 47).

Etik, davranış, eylem ve ahlaki yargıları kapsayan felsefenin bir parçası olsa da sistematik bir sorgulama alanı da oluşturmuştur. Etik, felsefenin bir dalıdır veya ahlak felsefesinin bir dalı olup ahlakın çekirdek yapısını ve temellerini incelemeyi amaçlayan felsefi bir etkinlik olarak değerlendirilebilir (Aydın, 2016: 27).

Etik bir yaşamın hâkim olduğu toplumlarda kurallara uyan insanların fazlalığı dikkat çekecektir. Kurallara uymanın yanında kurallara bağlılık, kuralları kabul, kuralların gerekliliği, kurallara bağlı olmakta isteklilik, kurallara bağlı olmakta kararlılık ve hatta kurallara uymanın hayatın ayrılmaz bir parçası olduğu bilinci de yerleşecektir. Zaten kurallara uyulan bir toplumda, toplumun her ferdi kendini güvende hissedecektir (Kaya, 2020).

2.3 Etik Kavramının Temelinde Yatan Düşünce Formları

Geçmişten günümüze gelen tarihsel çizgide düşünürler, temellendirdikleri birçok etik teorisunmuşlardır. Bunu yaparken kimi zaman insanı, kimi zaman da dinsel öğeleri ön planda tutmuşlardır. Yapılan çalışmalara bakıldığında, çeşitli düşünce formları tasnifine gidildiği görülür. Bunlardan bazılarını şu şekilde sıralayabiliriz:

2.3.1 Doğal Yasa (Erekbilim)

Erekbilim geleneği, ahlaki değerleri ebedi ilahî kudrete dayandırır (Ünverdi, 2013: 203). Bu gelenek, Tanrı'nın evrenin yaratıcısı olduğunu kabul eder. Erekbilim'e göre bir şeyin iyi olabilmesi için Yaratıcının kurallarına uyulmalıdır. Bu aşkın güce yani yaratıcının emirlerine uygun hareket etme durumuna göre, davranışın doğruluğu veya yanlışlığı belirlenir(Kılıç, 2008: 22).

Doğal yasa geleneğinin temeli Aristo'ya dayanmaktadır. 21. yüzyılda bilim ve etik arasında bir ayırım yapılmasının aksine Aristoteles bilim ve etik arasında ayırım yapmamıştır. Aristo psikoloji ve biyolojiye odaklandı ve etiğin bunların içinde yatabileceğini düşündü ve psikoloji ve biyolojinin insanların temel ihtiyaç ve yeteneklerinin bir parçası olması gerektiğini düşündü. Aristoteles'e göre bir şeyi öğrenmenin yolu, onun neden doğduğunu, yani nasıl meydana geldiğini incelemekle mümkündür (Des Jardins, 2006: 66-67).

Aristoteles'e göre nesnelerin ne olduğunu anlamak için, nesnenin işlevinin veya işlevinin ne olduğunu görmemiz gerekir. Örneğin, kalbi anlamak için onun işlevinin veya işlevinin ne olduğunu incelemek gerekir. Kalp genellikle bir organ olarak tanımlansa da teleoloji onu vücuda kan pompalayan organ olarak tanımlar. Aristoteles'e göre tabiattaki her şeyin, kalp gibi, tabii bir fonksiyonu vardır ve nesnelerin fonksiyonlarını tam olarak yerine getirmeleri iyidir (Ağbuğa, 2016: 37). Aristo teolojisi geleneğini geliştiren Thomas Aquinas, Hıristiyan teolojisini Aristoteles teleolojisi ile birleştirmeye çalıştı. Aquinas'a göre ilahi gücün doğada var olan bir planı vardır. Ona göre tüm nesnelerin işlevleri, Tanrı'nın plan ve amacına göre doğan doğal dünyayı yaratan Tanrı tarafından verilmiştir. Doğadaki en uyumlu işleyiş, Tanrı'nın düzenini ve iyiliğini gösteren bir durumdur (Des Jardins, 2006: 70).

2.3.2 Yararcılık (Faydacılık)

Toplumun sorunları ile ilgili olarak her düşünür, bu sorunların nasıl ortadan kalkacağı ve neyin iyi olduğu sorusuna yanıt aramaktadır. Bu fikirlerle hareket eden düşünürlerin amacı, toplumu mutlu etmek ve bu mutluluğu maksimize etmektir. İnsanlar ayrıca kendilerine fayda sağlayan, onlara neşe getiren ve onları mutlu eden

davranışlarda bulunurlar. Faydacı bakış açısı, bireye ve topluma geri döndürülebilecek her türlü faydadan doğar (Kılıç, 2016: 23).

Jeremy Bentham ve John Stuart Mill tarafından ortaya atılan teori, durumsal faydayı maksimize ederek en büyük acıya rağmen en büyük zevki elde etmeyi amaçlar. Yararcı veya hazcı gelenek üç sütunda incelenir. Birinci durumda, evrensel ve ortak iyi ilkesine göre insanların neyin iyi ve adil olduğunu belirlemesine dayanır. İkinci durumda, belirli bir durumda biri için bir şey doğruysa, başkalarının da aynı durumda aynı şeyi yapması doğru kabul edilir. Üçüncü durumda, hangi önlemin en büyük faydayı sağladığından ziyade, hangi kuralın en büyük faydayı sağladığını vurgular ve kuralların herkes için en büyük ortak faydayı sağlayacağını varsayar (Frankena, 2007: 39-44, 73-80). İlk iki esas, eylem pragmatizmini vurgular ve iyi ile kötüyü zıtlatacak şekilde hareket etmeyi gerektirir. Üçüncü ilke, kurala uyma gereğini vurgular ve herkes kurala uyduğunda genellikle iyiliğin kötülüğe ağır bastığını kabul eder. İster eylem faydacılığı ister tahakküm faydacılığı olsun, odak noktası eylemlerin sonuçlarıdır (Örs, 1997: 366-367).

Ekonomiyi, kamu politikasını ve hükümet müdahalesi gibi alanları etkileyen faydacı düşünce, kamu yararının nasıl maksimize edilebileceğini veya en fazla sayıda insanın yararlanabileceğini gösterir. Faydacı teori, iyinin tanımına ve yapılan seçimlerin ve gerçekleştirilen davranışların bu tanıma uyup uymadığını belirlemeye dayanır. Diğer bir deyişle, bu yaklaşıma göre, eylem iyi sonuçları en üst düzeye çıkarmakla ilgiliyse etik olarak doğru, aksi takdirde yanlış olarak kabul edilir (Des Jardin, 2006: 78-79).

Mutluluk ve haz getiren sonuçları pozitif olarak kabul eden faydacı etikte çevre, insanların yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak için bir araç olarak görülür. Zevkin varlığına veya en azından acının yokluğuna dayanan hazcı yaklaşım ve arzuların tatminine dayanan mutluluk, iki tür faydacılıktır. Bu teori, çevre politikası için önemli sonuçları olan piyasa temelli politikaların ardındaki kapsayıcı mutluluğu maksimize etme hedefinin temelini oluşturur (Des Jardin, 2006: 80-84). Faydacı yaklaşıma göre, davranışlarının sonuçlarını görebilen rasyonel insanlar, sonuçları iyi olan davranışlarını kötü olanlara tercih ederler ve bu davranışlar farklı aşamalara ayrılabilir. Bunlar:

1. Doğru davranış tespiti,
2. Davranıştan doğrudan veya dolaylı olarak etkilenebilecek kişilerin tespiti,
3. Sonuçlarından kaynaklanan giderlerin tespiti,
4. Davranıştan doğrudan etkilenenler için iyi ve kötü sonuçların tüm olasılıklarını tanımlayın.
5. Davranıştan kaynaklanan iyi ve kötü sonuçların karşılaştırılması
6. Davranıştan dolaylı olarak etkilenenler için iyi ve kötü sonuçlara yönelik fırsatları belirleyin ve sonuçları karşılaştırın.
7. Tüm iyi ve kötü sonuçları toplayarak gerekli sonuçları çıkar.
8. Aynı süreçten geçerek gerçekleştirilecek davranışa alternatifler bulur ve değerlendirir.
9. Yapılacak davranışın sonuçlarının alternatif davranışlarla karşılaştırılması ve etik uygunluğun belirlenmesi olarak tasnif edilmektedir (Akt. Aydemir, 2002: 8).

2.3.3 Deontoloji (Ödevler ve Haklar Etiği)

Deontoloji terimi ödevi bilimi anlamına gelir. Deontolojiyi etiğin diğer yönlerinden ayıran şey, eylemlerin sonuçlarından çok altta yatan ilkeye (kurallar veya görevler) öncelik vermesidir. Bu görüşe göre etik, temel hakları, kavramları ve yükümlülükleri içerir. Deontoloji geleneğinin savunucusu Alman filozof Immanuel Kant'tır (Des Jardins, 20016: 85). Kant'a göre, kontrol edebildiklerimizden etik olarak sorumluyuz. Kant, insanın düşünen bir varlık olduğu ve yalnızca içgüdüsel olarak değil, aynı zamanda akılla da hareket ettiği için etik olarak sorumlu olduğunu iddia eder. Ona göre insanların eylemleri akılla yapılıyorsa doğru ve etik davranıştır (Akt. Ağbuğa, 2016: 39). Immanuel Kant, etik ilkeleri ilke ya da görev olarak sunsa da faydacılık anlayışını tamamen eleştiriyordu. Kant'ın deontolojik etik anlayışı ile faydacılığın "doğru ve iyi" anlayışı arasında bir çelişki vardır. Kant'ın deontolojik anlayışı daha iyiye öncelik verir. Çünkü ona göre, kişinin iradesi ve arzuları, kişinin iradesine hâkim oluyorsa o kişi özgür değildir. Faydacılık, diğer insanlara ve varlıklara saygı duyarsak, en iyi sonuçların kişi tarafından elde edileceği anlamına gelir. Ancak Kant bu durumu eleştirir. Kant'a göre sadece yararlı olmak (görevlerini yerine getirmek ve haklarına saygı göstermek, ancak bu davranıştan yararlı sonuçlar elde etmek)

haksızlıktır (Des Jardins, 2006: s. 88). Ona göre faydacılık, kişilerarası durumların koşullarına değil, yalnızca esenlik ve zevke bakar. Ama adalet öyle değildir, aynı durumda olanlara aynı şekilde davranır ama farklı durumlardakilere farklı bir şekilde yaklaşarak, uygulama hakkı sunar. Kant'ın bir başka eleştirisi de insanların ya da toplumların hep iyiyi ya da yararlıyı aramasıdır. Bu tür haz duygularının ahlaki değerlerin belirleyici ilkesi veya temeli olamayacağını belirtmiştir. Bu durumun yanlış olduğunu savunmuş ve ahlaki değerlerin evrensel ahlaki yasalar tarafından bağımsız olarak belirlenmesi gerektiğini savunmuştur (Macit, 2009: 87-89).

Bookchin'e göre etik, insan yapımı bir değerler sistemidir. Böylece doğanın anlam ve değere sahip olduğunu onaylar. Ona göre ahlak cisimleşmiştir, insan ise onun cisimleşmiş halidir. İnsan olmadan ahlak ve değer olmaz.

2.4 Etik ile Ahlak Arasındaki İlişki

Ahlak ve etik ayrı kavramlardır. Ancak çoğu yazar bu iki kavramı aynı anlamda kullanmış ve çoğunlukla ahlak kavramını tercih etmiştir. Etik ve ahlakın aynı anlama gelmemesinin nedeni, ahlakın ahlak felsefesidir; Öte yandan ahlak, etik çalışmalarının nesnesidir (Aydın, 2001).

Etik, “tek bir kişinin veya birkaç kişinin değerlerine, emirlerine, normlarına ve yasalarına göre düzenlenmiş belirli bir tür eğilim, düşünce, inanç, alışkanlık, gelenek ve bunların içerdiği değerler, emirler, normlar ve yasalardır” a belirli bir tarihsel dönemde topluluk ve geleneksel bir yaşam biçimidir ve bu şekilde kurulmuştur”; “Etik, bir ahlak felsefesidir, ahlak üzerine bir düşüncedir” (Özlem, 2010:21). Dolayısıyla ahlak, bireysel, grup ve toplumsal düzeylerde fiilen ve tarihsel olarak deneyimlenen bir olgudur. Etik ise bu olguyu ele alan, ahlaki görüş ve öğretileri sorgulayan, sınıflandıran, aralarındaki benzerlik ve farklılıkları ortaya çıkaran, karşılaştıran ve eleştiren felsefi disiplini belirlemektedir (Özlem, 2010: 28).

Etik ve ahlak kelimelerinin kullanımına bakıldığında Kuçuradi (2008), Pelit ve Güçlü'ye (2006) göre bu iki kelimenin birbiriyle karıştırıldığı görülmektedir. Kelimenin anlamına bakacak olursak “Ahlâk, bir toplumdaki insanların uymak zorunda olduğu davranış kalıpları ve kurallardır” (TDK, 2022). Ahlak, toplum için

iyi kabul edilen ve uyulması beklenen davranışlardır. Bu davranışlar, belirli bir zaman ve mekânda geçerli olan değer yargılarını, örf, adet, norm ve kuralları temsil eder (Aktan, 1999: 89). Etik ve ahlak arasındaki teorik ayrımın neticesi olarak şu tanım yapılabilir: Etik, kişilerin isteklerine sadece bireysel anlamda yaklaşmaz, aynı zamanda evrensel anlamda da yaklaşır. Sonuç olarak etik konusu evrensel olarak algılanırken, ahlakın daha çok bireye özgü ve teorik açıdan sınırlı olduğu söylenebilir (Uçma, 2007: 120).

2.5 Çevre

Çevre, insanların ve diğer canlıların yaşamları boyunca birbirleriyle ilişki ve etkileşimde buldukları fiziksel, biyolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel çevredir. Başka bir deyişle, yeryüzündeki ilk canlı ile bir arada var olan ortam, bir organizmanın içinde bulunduğu ortam veya şartlardır (Özdemir, 2018:23).

Aslında insanoğlunun doğa ve çevreye olan ilgisi son yıllarda gelişen bir olgu değildir. Antik çağlardan bu yana insan-doğa ilişkilerinde uyumu içeren görüşlerin bulunduğu söylenebilir. Bu serüvende bilim adamları doğaya karşı zaman zaman farklı tutum izlemiştir. Mesela ilk filozoflar için arkelerin kaynağı doğadır. Daha sonra Aristoteles sistemli bir doğa felsefesi geliştirmiştir. Stoa felsefesi ise, doğaya uygun yaşamaktır. Onlara göre evren makrokozmos, insan mikrokozmostur. Kutsal kitaplar da doğaya yönelik bölümler içermiştir. Ortaçağ'da doğaya ilgi azaldığı halde, Rönesans'ta yeniden doğaya dönülmüştür. Francis Bacon'un "bilmek egemen olmaktır" söylemi Rönesans'ın ilkesi olmuştur. Onun diğer "Doğaya egemen olmak onun yasalarını ve ilkelerini bilmekle olur" ifadesi de doğa araştırmalarının daha çok gelişmesini sağlamıştır. Sonuç olarak tüm evrende aynı güçlerin insanda olduğunu düşünmek, insan ve doğa kavramlarını bir araya getirmiştir (Pattabanoğlu, 2019: 1-2; Gökberk, 1990: 221-222, 241).

İnsanlığın ilk zamanlarından beri bireylerin sosyo-ekonomik ve sanatsal-kültürel etkinliklerinden olumsuz etkilenebilen çevre, sanayileşme sonrası bunu daha fazla hissetmiştir. Çevresel fikirler ve hareketler, özellikle büyük çevre sorunlarının etkisi

ve çevreye duyarlı insanların çalışmaları göz önüne alındığında, artan popülarite ve kabul görmektedir (Kayaer, 2013: 102).

Bilimsel bağlamda, yani çevre etiğinin bir felsefe dalı olarak değerlendirilmesi açısından, çevre sorununun onlarca yıllık bir tarihi vardır. Ekonomik kalkınma için sınırsız doğal kaynak olarak görülen çevre kaynaklarının bilinçsiz ve sorumsuzca kullanılması insan-çevre ilişkilerinde iki boyutlu bir tehlike oluşturmuştur. Birinci boyut, ekonomik gelişme için sınırsız bir kaynak olarak görülen çevrenin sanılanın aksine sınırlı bir kaynak olmasıdır. Sınırlı çevresel kaynaklar-su, toprak, hava ve biyolojik zenginlikler- ekonomik kalkınma için sınırlı ihtiyacı gösterdi. Bu gerçek, "çevrenin ekonomik gelişmenin kaynağı ve sınırı olduğu" anlamına gelir. Tehlikenin ikinci boyutu, çevre sorunlarının sadece insan dışı canlıları değil, insanın kendisini de tehdit etmesidir. 1952'de Londra'da hava kirliliğinden birkaç hafta içinde 4.000'den fazla insanın ölümü ve benzeri olaylar. Çevre sorunlarının artık insan sağlığı üzerinde doğrudan etkisi olduğuna dair ilk ciddi (pratik) kanıtlardır. Bir yanda ekonomik gelişmenin kaynağı ve sınırı olan çevresel tahribatın tehlikeleri; çevre sorunları ise doğrudan insan sağlığını tehdit etmekte; Çevre sorunlarını iki boyutlu bir sorun olarak insanlığın gündemine taşımıştır (Ertan, 1998: 37).

Bir şey kendi içinde ve kendisi için değerliyse, değeri faydasından kaynaklanmıyorsa, ancak bir şeyle veya bir başkasıyla ilgili olarak sahip olabileceği herhangi bir kullanım veya işlevden bağımsızsa, özünde değerlidir. Klasik felsefi terminolojide, özünde değerli olan bir varlığın, yalnızca bir başkasının amaçlarına yönelik bir "araç" değil, "kendi içinde bir amaç" olduğu söylenir (Callicott, 1989: 18). Bu sebeple de söyleyebiliriz ki, çevre sadece faydalandığımız bir yer değil kendi içerisinde değerli olan bir varlıklar toplamıdır. İnsanoğlu olsa da olmasa da faydalansa da faydalanmasa da çevre zaten vardı ve insanoğlu çevreyi bozmadığı sürece de var olmaya devam edecektir.

2.6 Çevrenin Tanımı

Çevre; hava, su ve toprak bütünlüğünün içinde ve üzerinde yaşayan canlıların hayatını sürdürebilmek için canlı ve cansız organizmalardan meydana gelen yaşam destek sisteminin tamamı olarak açıklanmaktadır (Dağdemir, 2015: 26). Canlı ve

cansız varlıklardan ve bu varlıkların karşılıklı etkileşimlerinin bütünü olan çevrede, biyotik ve abiyotik varlıklar sürekli etkileşim içindedir. Canlıların hayatına devam etmesini sağlayan ve gelişmesini destekleyen kimyasal, fiziksel ve biyolojik etkenlerin bütünlüğü şeklinde tanımlamak mümkündür (Marın & Yıldırım, 2004).

2.7 Çevre Tanımının Boyutları

Sosyal bilimlerde karşılaşılan sorunlardan biri de salt bir tanımlama yapmanın imkânsız olmasıdır. Bu sorun elbette çevre ile ilgili kavramsal bir analiz yaparken de karşımıza çıkmaktadır. Bu kavramın gerek geniş bir kullanım alanının olması gerekse ulaştığı boyutun gittikçe derinlik kazanmasıdır. Bundan dolayıdır ki bu kavramı açıklarken bir tasnifsel tanım yöntemi incelenecektir. Böylelikle farklı pencerelerden bakıldığında meselenin daha da iyi anlaşılacağı kanısına varılmıştır.

Nitelik açısından: Bu gruplandırma çevreyi çeşitli özellik ve şartlara göre ele almakta ve meselenin sayısal verilerini tartışmamaktadır.

Fiziksel çevre: Fiziksel çevre, insanın içinde yaşadığı, özelliğini, niteliğini ve varlığını fiziksel olarak algıladığı ortama denir. Yaşanılan mekânın kırsal veya kentsel olması fark etmeksizin adı geçen yerler orman, ova, çöl, dağ veya deniz kıyısı olabilir. Bu doğal özellikler farklı yapılaşma ve farklı yerleşme şekillerini oluşturabilmektedir (Özdemir, 2006:37).

Toplumsal çevre: Sosyo-ekonomik çevre, bir bölgede yaşayan insanların birbirleriyle oluşturdukları sosyal, ekonomik veya politik nedenlerle kurdukları ilişkinin tümünden oluşur. Bu çevre tanımına alış-veriş, komşuluk ilişkileri, eğitim-öğretim örnek olarak verilebilir (Özdemir, 2006:38).

Mekân açısından:

Yerleşme yerlerine göre: Toplulukta yaşayan bireylerin çevre olarak yaşadığı alanlar için kırsal ve kentsel olarak bir ayrıma gidilmiştir. Kırsal bölgelerde yaşayan insanlar genellikle tarım ve hayvancılık ile hayatlarını idame ettirmeye çalışırken, kentsel alanda yaşayan insanlar sanayi, kamu ve hizmet sektörü diye nitelendirilen sektörlerde çalıştıkları gözlemlenmektedir. Yine kırsal bölgelerde yerleşim daha seyrek olurken, kentsel bölgelerde daha sık ve kalabalık olmaktadır. Bu durum da hiç

şüphesiz ki hem fiziksel hem de değersel olarak farklılıklara sebebiyet vermektedir. Bu farklılıklar da kırsal ve kentsel yaşamda çeşitli sorunlar oluşturmaktadır.

Ölçeklere göre:Çevre,mekân olarak ele alındığında farklı ölçeklerde incelenebilir. Çevre, yerel ve bölgesel ölçek gibi coğrafi kriterlere göre incelenebilir ve idari ve politik kriterlerle sınırlandırılabilir. Çevrenin yerel ve bölgesel düzeyde sınırlandırılması, çevrenin fiziksel boyutunu oluştururken, idari ve siyasi kriterler üzerinden sınırlandırılması, uluslararası boyutunu ortaya koymaktadır. Çevrenin ulusal boyutu, bir ülkedeki farklı yerlerin çevresel değeri ve özelliğinden oluşur. Sonuç olarak mekânsal ölçek, çevrenin korunması ve yaşatılmasına ilişkin normlar, sorunlar ve çözümlerle ilgilenen politik bir boyuttur (Keleş & Hamamcı, 2009).

Çevrenin her geçen gün önemini arttırması doğal olarak çevresel problemlere karşı farkındalık ve duyarlılık hissini de arttırmaktadır. Bu minvalde çevreyi koruma kültürü ve çevreyi koruma ahlakı, insanların yapması gereken davranışları belirlemeli; insan da bu kurallara uymalı hatta çevreye uygun yaşamı temel felsefesi olarak uygulamalıdır. Bundan dolayıdır ki çevre kültürü ve çevre etiğinin yaygınlaşarak bireyler arasında yerleştirilmesi sağlanmalıdır.

3. ÇEVRE VE İNSAN

3.1 Çevre ve İnsan İlişkisi

İnsanoğlu tarihsel süreç içerisinde ilk zamanlar doğaya herhangi bir şekilde etki etmemiş ve hayatını idame ettirebilmek için ihtiyaçlarına cevap aramış, doğa ile uyum içinde yaşama zorunluluğu içinde kalmıştır. Zaman içerisinde insanoğlu doğayı tahakkümü altına alarak yaşamları doğrultusunda doğaya yön veren ve değiştiren taraf olmuştur. Özellikle Rönesans ve reform hareketlerinin etkisi ve sanayi devrimi ile birlikte makineleşme artarak doğa üzerinde fütursuzca bir kullanım başlamıştır. Bu durum günümüzdeki birçok çevresel sorunun oluşmasının zeminini hazırlamış ve doğaya egemen olma felsefesi bilgiyi artırmanın ötesinde doğayı sömüren bir uygulama alanı haline gelmiştir (Sönmez, 2018).

Günümüze kadar insanların doğaya dair tahakkümleri artarak devam edegelmiştir. Özellikle bilimsel anlamdaki gelişmeler her geçen gün artmasına karşın çevresel sorunlar da artarak devam etmiştir. Bunun neticesinde tabiattaki kaynakların azalması, türlerin yok olması, doğal dengenin bozulması ve sağlık problemlerinin artması gibi pek çok mesele bilim adamlarının dikkatini çekmiştir. Çevre etiği konusunun bu kadar önem kazanmasında da doğaya verilen zararın boyutu belirleyici olmuştur. Çevre bilimciler ise çevre etiğinin bu eğilimi durdurabileceğini savunmaktadırlar (Albayrak, 2005). Çünkü ancak bu fikir, canlı ve cansız başka varlıkların da var olduğunu, yaşamı tamamlayan ve sırf var olmakla değer kazanmayı hak ettiğini insana gösterecektir. Nitekim çevre etiği, insanlar ve çevreleri arasındaki ilişkileri sırf var oldukları için korumaya ve değer vermeye çalışır ve onlara içsel bir değer atfeder (Yardımcı, 2006).

3.2 Çevre Etiği

Çevre etiği birey ve çevre arasındaki ilişki düzenini sistematik olarak inceleyerek, bireyin çevreye yönelik tutum ve davranışlarında üzerine düşen görevleri sorgulamayı vazife edinir (Kılıç, 2008: 29). Günümüze kadar çevre etiğine yönelik çeşitli yaklaşımlar geliştirilmiş olup tüm hepsinin bulunduğu ortak nokta, insan-doğa

ilişkisinin ahlaki boyutunun vurgulanması ve insanın doğal varlıklara ve doğaya karşı sorumluluk duygusu geliştirmesi gerektiğini önermesidir (Keleş, Metin, Özkan Sancak, 2005: 37). Çevre etiğini insanlara doğru bir şekilde anlatabilmek için insanlara çevre eğitimi verilmelidir. Çevre etiğinin bireylere doğru şekilde anlatılabilmesi için çevre eğitiminin bireylere verilmesi gerekmektedir. Çevrenin ne olduğu, çevrenin nasıl korunabileceği, çevrenin insanlara bir emanet olduğu, çevrenin önemi vb. konular çevrecilik dersleri adı altında bireylere aşılmalıdır. Çevre bilincine sahip olan bireylerin çevreyi korumaları, yeni nesillere aktarma bilincinde olmaları, sahip çıkmaları; daha yaşanabilir bir dünya için gerekli olduğu söylenebilir.

Çevre etiği, bütün dini ve kültürel değerler içinde anlam oluşturan, ileriye dönük stratejilerle çevre ile kalkınma dengesini sağlamaya çalışan, sürdürülebilir çevreyi amaçlayan, genel ve özel çevre koruma projeleri hazırlamaya çalışan, adaletli paylaşımı ve birey ile doğa arasındaki ilişkinin yapılandırılmasını amaçlayan özellikler barındırmaktadır (Karakoç, 2004:18).

Çevre eğitim; ekolojik bilinç ve duyarlılığı artırmayı, çevre sorunlarının farkına varıp çözüm üretmeyi, insan ve doğa ilişkisini anlamayı, yaşamı ve yaşanılan çevreyi hissedip yorumlamayı amaçlayan bir eğitim olup çevreye duyarlı insanlar yetiştirmeyi hedefler (Başçı ve Namlı, 2018:117).

Çevre sorunları tüm insanlığı etkilediğinden, insanların düşünce ve davranışlarını değiştirerek sorunlardan kaçınılabileceği varsayılmaktadır. Çevre sorunlarının ve kalıcı çözümlerinin derinlemesine çalışılmasıyla, bir bütün olarak çevre korumada çevre eğitiminin önemi anlaşılmış ve bu eğitimin eğitim programlarına dahil edilmesi için araştırmalar başlatılmıştır. Ekolojik eğitim bilinci; amacı tüm insanlarda çevre bilinci oluşturmak ve çevreye karşı olumlu davranış oluşturmaktır (Ayvaz, 1998: 38). İnsanlar kendi çevrelerini düzenleyerek tüm dünyayı düzenleme şansına sahip olabilirler. Bilinçli toplumların çevre ile ilgili alacağı kararlar sayesinde tüm insanların kendi çevrelerini korumaları sağlanabilir. Korunan çevreler sayesinde daha güzel bir dünya daha yaşanabilir mekânlar ve sürdürülebilir kaynaklar ortaya çıkacaktır.

3.3 Çevre Etiği Tarihsel Gelişimi

Doğa ile uyum içinde yaşama fikri, günümüz çevre etiği ile aynı nedenlerle insanlığın ilk çağlarından itibaren ortaya çıkmıştır. Öyle ki çevre etiğinin temelini oluşturan ilk fikirleri eski Yunan filozoflarında bulmak mümkündür (Fırat, 2003: 49).

Artan çevre sorunları ve çeşitli sorunlarla bağlantılı olarak Roma Kulübü'nün 1970'lerin ekolojik krizini anlaması, bu konudaki araştırmalar ve her geçen gün artan bilimsel bilgi, karamsar bir dünya görüşüne yol açtı. Bu karamsar dünya görüşü, çevre etiğinin gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuş ve yeni bir etik arayışını yoğunlaştırmıştır. Çevre etiğinin oluşumuna katkıda bulunan ve yeni etik arayışlarını yoğunlaştıran bir diğer faktör de insan merkezli dünya görüşü ve yeryüzünün geleceğini tehdit eden kapitalist üretim tarzıdır (Kılıç, 2008: 39).

Ekolojik etik, canlıların yaşamını tehdit eden çevre sorunlarının ve bu farkındalığın yarattığı acının farkında olunması sonucunda ortaya çıkmıştır (Tepe, 1999: 27).

3.4 Çevre Etiğinin Amacı

Çevre etiğinin amaçları şu şekilde sıralanabilir (Stuhlmann-Laeisz, 1991; de Pieper, 1999; As Kılıç, 2008: 78):

- İnsanların davranışlarını ahlaki olarak açıklayabilmek,
- Ahlaki açıdan netleşmiş fikirlere göre bilinçli bireyler yetiştirmek ve bu fikirden hareket etmek,
- Kişinin eylemlerinin ahlaki olarak kişinin iradesine mi yoksa iradesine karşı mı dayandığını göstermek,
- İnsanlara sorumluluk duygusu vermek,
- Ferah ve temiz bir ortam yaratmak için çevreyi korumak.

Çevre eğitiminin temel amacı, birey ve toplumları doğrudan veya dolaylı olarak sorumlu ve hesap verebilir oldukları çevre sorunları konusunda bilinçlendirmek,

bilgilendirmek, olumlu ve kalıcı tutum ve davranışlara yöneltmek ve böylece eyleme geçmelerini sağlamaktır (Çolakoğlu, 2010: 103).

3.5 Çevre Etiğinde Sorumluluk

Çevreyi korumak, kirliliğinde olduğu gibi tek başına bir unsur değildir. Çevre birçok yönden kirlendiği gibi, onu korumak için de birçok farklı yöntem kullanılmaktadır. Doğa ile etik olarak ilgilenmek bunlardan biridir. Doğayı pervasızca tüketmek yerine doğaya saygı duymak sadece insanı etkileyen bir davranışlar bütünü olarak görülmemelidir. Çünkü durum, insan dışı unsurlar açısından da etik kuralları anlamlı kılmaktadır. Çevre ile ilgili insan tasarrufunu ahlaki ve etik bir çerçevede ele almak; genellikle çevreye veya çevre etiğine yönelik etik bir yaklaşım olarak çevre etiğinin incelenmesini gerektirir. Sonuç olarak, çevre koruma veya çevre koruma; İnsanların çevreyi korumak ve geliştirmek için düşünce ve eylem düzeyinde gerçekleştirdiği faaliyetlerdir (Ertaş, 1997: 12).

Çevre eğitimi, çevre sorunlarına çözüm arayışlarının başlamasıyla birlikte 1970'lerde küresel eğitim sistemine girdi. İnsanın çevreye verdiği zararı önlemenin yolunun, bireylerin bilgi, duygu ve davranışlarını değiştirmekten geçtiği anlayışıyla çevre etiği, bu amaca ulaşmak için temel bir yöntem olarak kabul edilmiştir (Özdemir, 2007: 98).

3.6 Çevre Etiğinde Ahlaki Sorumluluk

Çevre etiği, şimdiki ve gelecek kuşakların haklarını korumak için, vicdan ve sorumluluk gibi kavramlarla, birey ile çevre arasındaki ilişkileri belirli bir denge içinde düzenleyen etiği ifade eder (Kaypak, 2010: 48). Doğal çevrenin bozulmasını önlemek, doğanın dengesini sağlamak, insanlığın çıkarlarını korumak ve insan dışındaki canlıların korunmasını sağlamak sorumluluk alanları arasındadır (Keleş vd., 2012: 123). Çevre konusunda herkesin ahlaki sorumluluk içerisinde olması ve herkesin kendi üzerinde sorumluluk hissetmesi gerekmektedir. Çevrenin korunması ve geliştirilmesi, çevre bilincinin yeni nesillere aşılması, çevre etiğinin öğretimi vb. konular üzerinde ahlaki sorumluluğun olması sayesinde çevre daha iyi bir hal alacaktır.

3.7 Çevre Etiği Yaklaşımları

Etik yaklaşımlar, doğrudan veya dolaylı şekilde çevreyi inceleyen niteliğe sahiptir. Günümüzde çevre etiğindeki tartışmalarının en başında gelen problemi, etiğin insan, canlı veya çevre merkezli mi yahut bütün evreni temsil eden bir nokta da mı olması gerektiğidir (Akkyonlu Ertan, 1998: 27). Genel olarak çevre etiği yaklaşımları literatürde;

- İnsan merkezli (antroposentrik),
- Canlı merkezli (biosentrik),
- Çevre merkezli (ekosentrik) olarak üç ana başlığa ayrılmaktadır (Kayaer, 2013: 18; Akalın, 2019: 28).

3.7.1 İnsan Merkezci (Antroposentrik) Çevre Etiği

İnsan merkezli çevre etiği yaklaşımında, insanın doğaya ya da doğanın insana hükmedeceği argümanından hareketle, evrenin merkezinde insan, diğer her şeyde onun yörüngesinde kabul edilmektedir. Öyle ki doğadaki her şey insan odaklıdır ve hiyerarşik piramidin en tepesinde insan vardır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009: 74).

İnsan merkezli çevre etiği, insan dışında diğer canlı ve cansız varlıklara değer vermez. Bu insan dışı varlıklar, yalnızca insanlara hizmet ettikleri ölçüde değerlendirilir. Doğayı merkezden uzaklaştırarak hayati bir kaynak tedarikçisi olarak gören bu yaklaşım, doğanın fayda sağladığı her yerde korunması gerektiğini savunur (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009: 74; Kılıç, 2013: 61-62).

Günümüzün egemen ekonomik sistemindeki üretim biçimi, dünyayı yaşamın sürdürüldüğü bir yaşam alanı olarak değil, kaynaklarıyla devasa bir üretim tesisi olarak görmektedir. Giderleri azaltmayı ve gelirleri ikiye katlamayı amaçlayan bu sistem, üreticileri çevreye özen göstermeye mecbur ve yükümlü kılmaktadır. Diğer bir deyişle, hızla gelişen modern toplum, belirli bir grubun tüm ayrıcalıklardan yararlandığı, ancak bedelini tüm dünyanın ödediği bir risk toplumu haline gelmektedir (Kılıç, 2013: 94-95).

İnsan gereksinimlerinin karşılanmasına odaklanan bu yaklaşım dört temele dayanmaktadır. Bu dört temel, diğer canlılardan farklı, başkaları üzerinde karar verebilen, akıl ve iradeye sahip, doğanın sınırsız kaynaklarını belirlenen hedeflere ulaşmak için kullanan ve sorunlara çözüm bulan insanın özünü oluşturur (Tuna, 2007: 190). Tek başına homojenliği ifade etmeyen bu yaklaşım, birey merkezli ve toplum merkezli olmak üzere iki gruba ayrılabilir. Liberal düşüncenin temelini oluşturan benmerkezci etik yaklaşımda birey, kendi çıkarlarının peşinden koşar ve toplumun çıkarlarını maksimize eder. Toplum merkezli etikte, toplumun çıkarları her şeyden önemlidir. Yaklaşımın ortak yönü teknolojiye verilen önemdir, bu nedenle yaklaşıma mekanik bakış adı verilir (Ünder, 1996: 57).

Teknoloji, insanların doğaya hükmetmelerine ve doğanın onlara fırlattığı engelleri aşarak onu kendilerine faydalı olacak şekilde dönüştürmelerine yardımcı olur. Ayrıca teknoloji, yeni enerji kaynaklarının bulunması, çevre sorunlarının kontrol altına alınması gibi sorunlara çözüm bulma araçları da sunmaktadır (Keleş, Hamamcı ve Çoban, 2009: 74).

3.7.2 Canlı Merkezci (Biyosentrik) Çevre Etiği

İnsanın diğer canlılara üstünlüğü olamayacağını savunan insan merkezli etik yaklaşıma bir tepki olarak ortaya çıkan yaşam merkezli etik yaklaşıma göre, bir varlık canlılığından kaynaklanan içsel bir değere sahiptir (Yıldırım & Çobanoğlu, 2009: 44).

İnsanın parçası olduğu toplumsal yapının özü olan etik anlayışın, onu nasıl algılayacağına, ona karşı nasıl bir tavır alacağına ve ilişkilerinde nasıl bir davranış sergileyeceğine karar verdiği düşünülürse. Doğa ile ilgili olarak, bu etik algının doğanın ve dolayısıyla insanın ve diğer canlıların geleceğini şekillendirdiği görülmektedir. Biyomerkezci çevre etiği yaklaşımı, ister hissedebilen varlıklara odaklanıp diğerlerini kapsam dışı bıraksın, ister tüm canlı organizmaları veya biyosferi bir bütün olarak ele alıp merkezini kabul etsin, tüm canlı organizmalara verilen zarardan kaynaklanan çevre sorunlarına odaklanır (Kılıç, 2013: 111).

Çevre sorunlarının ortaya çıkmasının ve aynı zamanda diğer canlılarla birlikte zarar görmesinin ana sebebi olan insan, durumun farkında olan tek kişidir. Gelişmiş ülkelerdeki devletlerin insanı merkeze alan politikaları ve uyguladıkları sosyo-ekonomik yöntemler, bilinçlerinden kaynaklanan insani kaygılardan kaynaklanmaktadır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerdeki çevre sorunu da bu endişeleri artırmaktadır (Kılıç, 2013: 223-224).

Yaşama saygı ilkesini içeren yaşam merkezli etiğe yaklaşım, geleneksel teorilerdeki ahlaki hiyerarşiyi kaydırır ve ahlaki yetkinliği doğal dünyanın büyük bir bölümüne yayarak köklü bir değişime yol açar. Tüm canlıların hayatta kalması önemli olmakla birlikte, insanlara zararlı olan şeylerle mücadelede alınan önlemlerde sorumluluk ve farkındalık önemli görülmektedir. Ayrıca vicdan gerçeği ve yaşama saygı ilkesi dikkate alınmalıdır. Çünkü her canlı varlığından bir iyilik üretir ve her canlının özünde bir değer vardır. Ahlaki olarak çevreye karşı saygılı ve sorumlu davranmak gerekir (Des Jardin, 2006: 268-299).

3.7.3 Çevre Merkezci (Ekosentrik) Çevre Etiği

İnsan merkezli çevre etiğini eleştiren ekosentrik etik, insanlara ve onların eylemlerine çarpık bir bakış açısıyla bakar, insanın rasyonelliğini vurgular ve bu rasyonelliğin doğaya zararlı olduğunu savunur. Bu yaklaşım insanı doğanın üstünde veya dışında görmez. Daha açık bir ifadeyle: İnsan, diğer türler gibi doğanın bir parçasıdır ve doğadan bağımsız değildir, aksine doğa ile çoklu ve karmaşık ilişkiler içindedir (Keleş, Hamamcı & Çoban, 2009: 75).

3.7.4 Ekofeminizm

Ekoloji ve feminist düşüncenin bir sentezi olan ekofeminizm, ataerkil tahakküm biçimleri ile doğa üzerindeki tahakküm biçimleri arasındaki karmaşık ve özgün bağlantıları yansıtan bir toplumsal hareket olarak tanımlanmaktadır (Türk, 2017: 55). Ekofeminizm, toplumsal cinsiyet ayrımcılığı ile çevre sorunları arasında doğrudan bir bağlantının varlığını onaylayarak, tüm sorunların izini erkeklerin kadın ve doğa üzerindeki egemenliğine kadar sürer. Bu nedenle kadın, doğada cinsiyet eşitliğini ve ekolojik adaleti sağlayarak erkek egemenliğinden kurtulmalıdır (Kılıç, 2008: 98).

3.7.5 Derin Ekoloji

Derin ekoloji, insanlarla insan olmayanlar arasında ayırım yapmaz, insanları özne olarak almaz ve canlı ya da cansız varlıkları nesne kategorisine atamaz. Oysa yüzeysel ekoloji, insanların nesnelleştirdikleri doğayla her istediklerini yapmalarına izin verir. Yüzeysel yaklaşım da bilimi araçsallaştırarak, insanların birikimlerini doğadan almalarını sağlayan bir araç düzeyine indirger (Dinçer, 1996: 85).

Derin ekolojinin ilkeleri aşağıda sıralanmıştır (Önder, 2003: 27):

1. İnsani amaçlar için yararlı olsun ya da olmasın, dünyadaki insan ve insan olmayan yaşamın esenliği ve refahı özünde değerlidir, yani özsel değeri vardır.
2. Yaşam formlarının çeşitliliği ve zenginliği yalnızca içsel bir değere sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda yaşamın refahına ve gelişimine de katkıda bulunur.
3. İnsanın yaşamsal ihtiyaçlarını karşılamak dışında canlıların çeşitliliğini ve zenginliğini azaltmaya hakkı yoktur.
4. İnsan yaşamı ve kültürleri ancak insan nüfusu büyük ölçüde azaldığında gelişebilir. İnsan olmayan yaşam bile ancak daha küçük bir insan popülasyonunun varlığında gelişebilir.
5. İnsanın kendi dışındaki dünyaya müdahalesi artık aşırıdır ve durum hızla kötüleşmektedir.
6. Bu nedenle politikalar değişmeli. Politikadaki bir değişiklik, temel ideolojik, ekonomik ve teknolojik yapıları etkileyecek ve böyle bir değişiklik, mevcut durumdan temelde farklı bir sonuca yol açacaktır.
7. İdeolojik değişim, yaşam standartlarında artan artışları hedeflemek yerine, yaşam kalitesinin takdirine, yani içsel değer konumlarına doğru olacak ve büyüklük ile büyüklük arasındaki farka dair derin bir farkındalık olacaktır.
8. Bu yedi ilkeyi kabul edenler, gerekli değişiklikleri savunmakla doğrudan veya dolaylı olarak yükümlüdürler.

3.7.6 Yeryüzü Etiği

Yeryüzü etiğinde doğa; insanlara ve diğer seçilmiş türlere hayatta kalmalarını ve esenliklerini sürdürmeleri için sağladığı faydalardan bağımsız olarak içsel bir değere sahiptir. Dolayısıyla insanın doğaya karşı ahlaki bir sorumluluğu vardır (Tepe, 1999: 37). Bu etiğin dört temel ilkesi vardır: Bunlar (Özdağ, 2011: 77) şu şekilde sıralanabilir:

1. Arazi, çeşitli unsurların birbirine bağlı ilişkilerle birbirine bağlandığı bir sistemdir ve ekonomik olarak fayda sağladığımız bir mülkten ziyade bir topluluk olarak görülmelidir.
2. Erkeğin kırsal toplulukta baskın bir konumu yoktur, o yalnızca o topluluğun mütevazı bir üyesidir, topluluğa zarar veren davranış veya eylemleri etik dışıdır ve onu suçlu yapar.
3. Biyota bütünlüğü esastır; İnsanın ve diğer canlıların doğadaki konumları ve değerleri ancak bütüne bakılarak anlaşılabilir.
4. İnsanların dünya için ahlaki bir sorumluluğu ve onu koruma yükümlülüğü vardır.

3.7.7 Dinsel/Mistik Ekoloji

Mistik ekoloji, bazı insanların inanç ve deneyimlerinin ekolojik dengenin sağlanmasında etkili motivasyon sağladığını ve mevcut çevre sorunlarının mistik ve dini yönelimlerle çözülebileceğini varsayan bir yaklaşımdır (Görmez, 2007: 89). İnsanların dini inanışları çevreye davranış biçimlerini etkileyebilmektedir. Bu sebeple ekolojik çevrenin korunması için bazı inançların daha net şekilde çevreyi koruma amacı güttüğü, çevreyi korumak amacıyla insanları teşvik ettiği bilincinde olunmalıdır. Bu dini inanç ve değerler ortaya konularak insanların çevreyi korumaları bilinci verilmelidir.

Dini açıdan bakıldığında vahiy kaynaklı delillerin de çevre bilinci, farkındalığı ve sorumluluğu bağlamında motive edici olduğu görülmektedir. Mesela İslam dünyasında çevre etiği çalışmaları son zamanlarda niceliksel ve niteliksel bakımdan gelişerek çoğalmıştır. Bu çalışmalarda din ve ahlak eğitimiyle çevre bilicinin

yaygınlaştırılması üzerinde durulmaktadır. Böylece İslam'ın temel prensiplerinden yola çıkarak yararlılık, sorumluluk, erdemlilik ve bilgelik kuramları çevre etiği için temel kuram olarak kabul edilmektedir. Ayrıca nimet, ibret, emanet, vekâlet, merhamet, sevgi, ubudiyet, kudsiyet gibi kavramlar çevre eğitimi bakımından temel ilkeler olarak ilave edilmektedir (Yaran, 2008: 124,127-132).

3.7.8 Eko Sosyalizm

Ekososyalizm, “sol ile ekolojik hareket arasında bağlar kurarak ekoloji ve sosyalizm idealini birleştirme girişimi” olarak ifade edilebilir (Demirağ, 2010: 47). Bu yaklaşıma göre insan hem doğanın bir parçasıdır hem de ondan ayırılır: bilinçli olduğu için doğanın ayrıcalıklı bir parçasıdır (Başkaya vd., 2010:103). Çevreyi herkesin eşit şekilde kullanması, adil bir düzen içinde hareket etmesi, çevreye zarar vermektense gerektiği kadar kullanması ve başkalarının haklarını istismar etmemesi olarak da ifade edilebilir. Esasında süreç içinde çevre hakkının önemi anlaşılmış ve içeriği değiştirilmiştir. Birleşmiş Milletler bünyesinde 1965'ten beri özel çevre birimleri kurulmuş ve 1970'te “Doğanın Korunması için Avrupa Konferansı” gerçekleştirilmiştir. 1972'de Stockholm'de Birleşmiş Milletler Çevre Konferansı düzenlendi. Çevre ve “Dünya Çevre Sorunları ve Çevrenin Korunması” bildirisi. Ardından 1973 yılında “Birleşmiş Milletler Çevre Programı” oluşturulmuştur (Dadak, 2015: 317; Akt. Demirci, 2019: 76). Çevre Hakkına İlişkin Stockholm Bildirgesi bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu bildirme, insanların sağlıklı bir çevrede yaşama hakkına sahip olduğunu kabul etmektedir. Devletler için bağlayıcılığı ve yaptırım gücü olmayan bu bildiri, konuların ilk kez gün ışığına çıkarılması ve tartışılması, devletlerin sorumluluğunun altına çizilmesi ve çevrenin korunması hakkının vurgulanması açısından çok önemli bir metin olarak görülmüştür. Bir insan hakkıdır. Örneğin 1982 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nda "Dünya Doğa Şartı" kabul edilmiş ve çevre sorunları ve çevrenin korunmasına ilişkin devletlerin yükümlülükleri vekişinin sorumlulukları tanımlanmıştır. Ancak gelişme hakkı ile çevre hakkının dengede olması gerektiği vurgulanmıştır (Dadak, 2015: 318; Akt.: Demirci, 76). Böylece, çevre hakkı ile ilgili yasal çerçeve bir evrim geçirmiştir.

3.7.9 Gelecekçi (Fütürist) Yaklaşım

Gelecek kuşaklar düşünülerek çevrenin buna göre korunmasını ve kullanılmasını ifade etmektedir. İnsanlar çevreyi etkiler ve insanlar çevreden etkilenirler. Bu etkileşim sebebiyle özellikle insanlar çevrenin imkânlarını kullanırlar. Ancak çevrede bulunan doğal kaynaklar, tükenbilir kaynaklar arasında sayılmaktadır. Bu sebeple insanın kendi neslini devam ettirebilmesi için çevreyi koruması, geliştirmesi, genişletmesi ve daha sürdürülebilir bir yer haline getirmesi insana düşen bir sorumluluktur. İnsanlar sadece bu anı değil geleceği de düşünerek hareket etmek zorundadır.

3.8 Günümüzdeki Çevre Sorunlarının Çözümünde Yapılması Gerekenler

Çevre sorunlarının çözümü için çevre örgütlerinin kurulması, cezaların uygulanması, alternatif enerji kaynaklarının kullanımının teşvik edilmesi ve uluslararası iş birliğinin sağlanması gibi çeşitli çözümler aranmaktadır. Ancak yasal tedbirler ya da cezai yaptırımlar yoluyla bireylere çevre bilinci kazandırmanın zor olduğu varsayılabilir. Bu nedenle çevre sorunlarıyla karşılaşmamak için en gerçekçi çözüm çevreye duyarlı insan yetiştirmektir (Gürbüz, Çakmak ve Derman, 2013: 48). Bunun için yeni nesillere eğitim yoluyla çevre bilinci kazandırılmalıdır.

3.9 Çevre Bilinci ve Farkındalık

Ağbuğa (2016), çevreyi korumak isteyen insanların öncelikle çevreyi atalarından kalan bir miras ve gelecek nesillere bırakılacak bir emanet olarak görmeleri gerektiğini belirtmiştir. Çevrenin evleri ile aynı olmasını sağlamakla insanların çevreye karşı olumlu tutum ve davranışlar geliştirmelerinin mümkün olduğunu da açıkladı. Ancak bireysel mutluluk, temel ihtiyaçlarının karşılanmasıyla sağlanır ve bu temel ihtiyaçların karşılandığı tek alan çevredir. İnsan kendini bu çevreyi oluşturan ve hayatını şekillendiren çevrelerden biri olarak kabul etmesi gerektiğini düşünmüştür. Bu sayede insanlar kendileri için bilinçli hareket etmekte ve bu çevre bilinci ve bilinci oluşturmakta ve insanda sorumluluk duygusu gelişmektedir.

Geçtiğimiz yıllarda herhangi bir yerde gündeme getirilen en önemli etik sorunlardan biri, doğanın, biz insanların anlamak, saygı duymak ve korumak zorunda olduğumuz bir düzeni, modeli olup olmadığı olmuştur. Birçok ülkede çevreci hareketi harekete

geçiren temel soru budur. Genel olarak soruya “evet” diyenler de böyle bir düzenin içsel bir değeri olduğuna, yani tüm değerlerin insanlardan gelmediğine, değerlerin bizden bağımsız olarak var olabileceğine inanmışlardır: Bu bizim bahsettiğimiz bir şey değildir. Öte yandan, “hayır” yanıtı verenler, araçsal bir kampta olma eğilimindeydiler. Doğayı, bazı insanların ona verdiği değerden başka bir değeri olmayan, insanlar tarafından organize edilecek ve kullanılacak bir kaynak deposu olarak görürler (Worster, 1985: 185). Çevre, insanlarla ilgili bir dizi fiziksel, biyolojik, ekonomik, sosyal ve kültürel faktördür. Çevre bilinci, çevrenin karşı karşıya olduğu tehlikelerin bilincinde olma ve insanların istenmeyen eylemleri üzerinde olumlu bir etki yaratma ihtiyacıdır (Rafe vd., 2015: 88).

3.9.1 Eğitim

Bireyin davranışlarında kendi yaşantısı yoluyla istendik yönde kasıtlı olarak davranış değişikliği meydana getirme süreci olan eğitimin amacı kişilerde yalnızca çeşitli konularda davranış değişikliği oluşturmak değil, aynı zamanda sorunlarla mücadele etme ve çözüm üretme becerisi kazandırmak olmalıdır. Dünyamızda hızla artış gösteren çevre sorunlarının çözülmesinde ve çevrenin iyileştirilmesinde kullanılacak olan eğitim bu tarzda bir eğitimidir ve çevre eğitimi adıyla ifade edilebilir (Yücel ve Morgil, 1999: 103).

Eğitimin ne kadar önemli olduğu herkes tarafından bilinen bir gerçektir. Ancak çevreyi tanımak ve onu korumak amacıyla verilen eğitimde oldukça önemlidir. Çevre eğitiminin çeşitli ve bazen çelişkili pedagojik yaklaşımlardan oluştuğu düşünülebilir, bir yandan çevre eğitimi çevresel davranışları değiştirmeye odaklanırken, diğer yaklaşımlar demokratik bir topluma etkin bir şekilde katılmak için bireylerin becerilerini geliştirmeye odaklanır (Sauve, 2005: 49).

3.10 Çevre Eğitiminin Özellikleri

Çevre eğitimi, "insan, kültürü ve biyofiziksel çevresi arasındaki karşılıklı ilişkiyi anlamak ve takdir etmek için gerekli beceri ve tutumları geliştirmek amacıyla değerleri ayırt etme ve kavramları netleştirme sürecidir" (Mansour vd., 2018: 48). Çevre eğitimi, insanların çevreleri ile uyum içinde yaşamaları için bilgi, beceri ve

davranışların kazanılması ve su tüketiminden atık üretimine, enerji tüketiminden doğal kaynakların kullanımına kadar her şeyden sorumlu kişinin yetiştirilmesi ve aktif katılımlarının sağlanmasıdır. Çevre eğitimi üç ana ekseninde yer almalıdır. Bu; ev, yerel topluluklardan ve okul ortamlarından oluşur. Evde aile ortamında kazanılan çevre anlayışı, okul öncesi ve diğer kurumlarda örgün eğitim yoluyla geliştirilmektedir (Demirkaya, 2006: 37). Çevre eğitimi, toplumun her kesiminde çevre bilincinin geliştirilmesi, çevreye duyarlı, kalıcı ve olumlu davranış değişikliklerinin kazanılması ve doğal, tarihi, kültürel, sosyo-estetik değerlerin korunması, problem çözümüne aktif katılımın sağlanmasıdır (Çevre ve Orman Bakanlığı, 2004).

Çevre bilincine sahip davranışa ve sürdürülebilir tüketime doğru ilerlemek, son birkaç on yılda insanlık için temel zorluklardan biri haline geldi. Çevre eğitimi ve öğrencilerin tutumlarını değiştirmedeki rolü, bu nedenle, gelecekteki bireylerin davranışlarını değiştirmede çok önemlidir. Çevre eğitimi, alıcılara bugün dünyanın karşı karşıya olduğu temel çevre sorunları hakkında bir anlayış sağlar. Sorunların, bilimsel arka planın ve insanların olumsuz çevresel etkileri hem alevlendirmede hem de en aza indirmedeki rolünün bir taslağını sunar (Abdul-Wahab vd., 2003:102).

İyi organize edilmiş çevre eğitimi programları, öğrencilerin performansı kadar tutum ve bilgilerine de çok şey katar. Çevre eğitimi, eleştirel düşünmeyi, yaşam becerilerini ve standartlaştırılmış performansı geliştirir (Bokova, 2011: 74). Çevre eğitimi, halk arasında çevre sorunlarına ilişkin farkındalığı artırarak bireyler arasında eleştirel düşünmeyi geliştirir. Bu farkındalık, problem çözme için mevcut her seçeneği analiz edebildikleri ve problemle başa çıkmanın en iyi yollarını farklı açılardan analiz ederek seçebildikleri için bireylerin karar verme becerilerini artırır. Bu sayede birey çevresini tanıyabilir, koruması gerektiğini bilir, çevresini geliştirir, başkalarının da çevreye saygılı davranmasını ister, çevrenin sadece faydalanılacak bir yer değil aynı zamanda çevrenin kendi başına bir değer olduğunu fark eder. Tüm bunlar çevre eğitimi ile gerçekleşir. Bilinçli bir toplum, çevrenin değerini bilir ve ona göre davranır.

Katılımcılık: Bir insanın çevre ile uyum içinde yaşaması için çevre ile ilgili olumlu davranışlar geliştirmesi, gerekli bilgi ve beceriler, kontrollü tüketim, atık yönetimi

vb. Bu, aşağıdakiler gibi çevre eğitimi ile ilgili konularda sorumluluk ve aktif katılımı içerir: (Demirkaya, 2006: 93).

Bütünsellik: Bakıldığı zaman eğitim konusu öğretmenlerin katılımı ve öğrencilerin de bütünsel olarak hareket etmesiyle oluşmaktadır. Böylelikle öğrenciler bir çevrede birlikte yaşama alışkanlığını da edinmiş olurlar. Bu birlikte yaşam öğrenciler için hem bir çevrede yaşama bilincini aşılması olup, hem de birlikte bir çevreyi oluşturma bilincinin farkına varmış olurlar(Ozoner, 587: 87).

Sorgulayıcılık: Çevre eğitiminde özellikle öğrencilerin yaşadıkları çevreyi ve doğayı anlayıp idrak etmelerini sağlamaya çalışılmaktadır. Öğrencilerde etrafındaki doğada ve dahil oldukları çevredeki olayları anlayıp idrak edebilmeleri için sorgulayıcı bir yaklaşım benimseyerek daha yaratıcı ve öğretici olması sağlanmaktadır.

Doğa merkezli eğitim: Doğa ve çevre, insanın diğer canlı türleri arasında olması ve doğanın bir parçası olmasından dolayı doğayı bozma hakkı olmadığı için korunmalıdır. Yoksa insan türünün yaşamını sürdürebilmesi için doğa var değildir (Çoban, 2002:74). Doğa kendi başına bir varlık olduğu için korunmalıdır. Doğa sadece insanın varlığının devamını ettirebilmesi, insana fayda sağlaması, insanın çıkarlarına hizmet etmesi için korunmamalıdır. Zaten sadece bu amaçla korunmaya çalışılsaydı, doğada olup insana faydası olmadığı için bazı varlıklara yaşama hakkı tanınmayabilirdi. Bu nedenlerden dolayı doğa merkezli bir eğitim verilmelidir.

Esneklik ve Verimlilik: Eğitim programının içeriği önceden geniş olarak tanımlanmış olmakla birlikte, günün koşullarına (hava durumu, eğitimin yapılacağı yerin değişikliği) ve öğrencilerin isteklerine göre esneklik sağlanmalıdır. Ayrıca çevre eğitim programı maksimum verimlilik ilkesine göre yürütülmelidir. Bu, sınırlı mali kaynakların en iyi şekilde kullanılması veya katkıda bulunan kurum ve kuruluşların yardımlarının en akıllıca kullanılması olabilir.

3.11 İlgili Alan Çalışmaları

Yalçın (1993) çalışmasında, çevre bilincinin ve farkındalığının nasıl artırılacağı, çevre eğitiminin nasıl verilmesi gerektiği ve ülkemiz eğitim sisteminde bu konuda neler yapılabileceği konularını ele almıştır.Çalışma sonucunda çevre eğitiminin tüm

kesimlere uygulanması, yerel yönetimler, gönüllü kuruluşlar, medya ve yayın kuruluşlarının destekleyici ve teşvik edici olması yönünde önerilerde bulunulmuştur.

Kahyaoğlu, Daban ve Yang (2008) yaptıkları çalışmada, sınıf öğretmeni adaylarının çevresel tutumlarını çoklu değişken kullanarak belirlemeye çalışmışlardır. Araştırma sonucunda kız öğrencilerin tutum değerlerinin erkek öğrencilere göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Ek olarak, araştırmalar, çevre dersleri alan öğretmen adaylarının tutumlarının almayanlardan daha iyi olduğunu bulmuştur.

Kahyaoğlu (2011), bu çalışmasının amacının, öğretmen adaylarının öğrenme biçimleri ile çevre eğitimi öğretimindeki öz-yeterlikleri arasındaki ilişkiyi araştırmak olduğunu belirtmiştir. Araştırmanın örneklemini 171 derslik ve 61 fen bilgisi öğretmen adayı oluşturmaktadır. Araştırmada çevre eğitiminde öğrenme stilleri ile özyeterlik arasında anlamlı bir fark olmadığı ve çevre eğitiminde özyeterliğin orta düzeyde olduğu sonucuna varılmıştır. Öğretmen adaylarının çevre eğitimi öz-yeterliklerini ölçmek ve üniversitede verilen dersler aracılığıyla kendilerini geliştirmek için araştırma yapmaları önerilmektedir.

Bülbül (2013), fen bilgisi öğretmen adaylarının çevre etiği algılarını tespit etmeyi ve “çevre bilimleri” dersinin ilgili dersi alan öğretmen adaylarının çevre etiği algıları üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamıştır. Eğitim bilimleri okuyan ikinci öğrencimiz mezun olmuştu ve dördüncü sınıf öğrencileri (N:167). Araştırma verilerine göre öğrencilerin genel görüşü bireylerin davranışları ile canlıların yaşamını olumsuz yönde etkilediği ancak farkındalıkla bu durumun giderilebileceği yönündedir. Ayrıca, sınıflar arasındaki algılar karşılaştırıldığında, öğretmen adaylarının görüşlerinin benzer olduğu ve çevre bilimleri anabilim dalının bu görüşleri önemli ölçüde etkilemediği sonucuna varılmıştır.

Özer'in (2015) son çalışması ile çevre etiği farkındalık ölçeği geliştirmek ve fen bilgisi öğretmen adaylarının çevre etiği farkındalık düzeylerini belirlemek amaçlanmıştır. Araştırmanın örneklemini 12 üniversitede öğrenim gören 1023 öğretmen adayı oluşturmuştur. Araştırmacı tarafından geliştirilen “Çevre Etiği Farkındalık Ölçeği” veri toplama aracı olarak kullanılmıştır. Sonuç olarak geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirilmiştir. Elde edilen verilere göre, cinsiyet faktörüne bağlı

olarak katılımcılar arasında çevre bilinci açısından kızlar lehine anlamlı bir farklılık tespit edilebilmektedir.

Cappellero(2016) sınıf öğretmeni adaylarının çevreye yönelik etik yaklaşımlarının belirlenmesi amacıyla yaptığı çalışmasını, Eğitim Fakültesi 2. sınıfta öğrenim gören 116 öğrenci ile gerçekleştirmiş, betimsel tarama modeli kullanmıştır. Katılımcılar çevreyibiyoçeşitlilik, hava, su, toprak, enerji temalarına bağlamında çok boyutlu oluşuna yönelik çevre sorunları kategorilerinde hazırlanan yapılandırılmış soruları yazılı olarak yanıtlamışlardır. Çalışmanın sonuçlarına göre sınıf öğretmeni adayları çevrenin çok boyutluluğu, biyoçeşitlilik, su temaları için zayıf insan merkezci; toprak, hava ve enerji temaları için çevre merkezci olarak tespit edilmişlerdir. Cevaplarda kullanılan terimlerin ve ifadelerin eksik olduğu, çevre eğitiminde kullanılan birçok sıradan cümleye rastlandığına dair değerlendirme yapılmıştır.

Saka(2016), çalışmasının amacı, öğretmen adaylarının sahip oldukları kritik değerlendirme yetkinliklerinin çevre etiği bakış açılarına etkisini araştırmak. Çalışmanın örneklemini eğitim fakültesine devam eden çeşitli branşlarda 641 öğretmen adayı oluşturmuştur. Araştırmada kritik değerlendirme yetkinliklerinden “analitiklik” alt boyutunun benimsedikleri çevre etiği bakış açılarıyla ilişkisinin bulunduğu ulaşılmıştır.Çalışmada Eğitim fakültelerindeki programların analitik düşünmeyi geliştirmeyi, düşünce tarzını çevreci davranışlara dönüştürmeyi amaçladıkları görülmektedir.

Karademir(2016) çalışmasının amacı, öğretmen adaylarının çevreye dair eğitim sunmalarına ilişkin inançlarını ve farkındalık seviyelerini belirlemek ve farklı değişkenlerle ilişkisini incelemek. Çalışmanın örneklemini, farklı branşlarda eğitim gören 240 öğretmen adayı oluşturmaktadır. Çalışmada öğretmen adaylarının branşlarına, sınıf düzeylerine göre çevreye yönelik bakış açılarında farklılaşma olduğuna ulaşılmaktadır. Öğretmen yetiştirme programlarında uygulamalı çevre eğitimi dersinin yer alması önerilmektedir.

Bozdemir ve Faiz(2018) çalışmasının amacı, adayların doğaya ilişkin tutumlarını belirlemek, çeşitli değişkenler ile ilişkisini incelemek. Çalışmada sınıf düzeyi arttıkça ekosentrik tutum puanlarının yükseldiğine, çevre merkezci yaklaşımlarda kadın

adayların, uyum sağlayamayan yaklaşımlarda ise erkek adayların yüksek puanlara sahip oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmen adaylarının tabiatı merkeze almayı benimsemeleri için çevreyi konu alan derslerde insanı merkeze alan tutumlardan uzak bir içerik oluşturulması önerilmektedir.

Erkol ve Erbasan (2018) çalışmasının amacı, öğretmenlerin çevreye dair eğitim sunma hususunda öz-yeterliklerini değişkenler bakımından belirlemek olmuştur. Çalışmada öğretmenlerin çevre eğitimi öz-yeterliklerinin düzeyinin yüksek olduğuna, çalışma süresi, yaşadıkları bölge ve projede bulunmalarıyla kendilerine inançları arasında ilişki bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öğretmenlerin çevreyle ilişkili projelerde yer almaları için çeşitli teşvikler sağlanması önerilmektedir.

Sönmez(2018) çalışmasının amacı, üniversite öğrencilerinin çevre etiği farkındalıklarını belirlemek ve öğrenim gördükleri bölüm açısından incelemek olup; çalışmada çevreye dair etik farkındalıkları ve eğitim aldıkları alanlar arasında ilişki bulunduğu saptanmıştır. Çevre konularını ve çevre etiğini içeren derslerin bölümlere konulması ya da içeriğinin derinleştirilmesi önerilmektedir.

Duru ve Bakanay (2021) çalışmasının amacı, okul öncesi öğretmenlerinin çevreye etiği tutumlarını farklı değişkenlere göre incelemek. Çalışmanın örneklemini, 290 okul öncesi öğretmeni oluşturmaktadır. Çalışmada, Öğretmenlerin, ekofeminist etik yaklaşıma, insan merkezli etik yaklaşıma yüksek düzeyde sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Okul öncesi öğretmenlerinin çevre etiği tutumlarına etki eden başka değişkenlerin araştırılması öneri olarak sunulmaktadır.

4. YÖNTEM

Araştırmanın bu kısmında araştırmanın modeli, çalışma grubu, veri toplama aracı ve verilerin analizi başlıkları üzerine bilgiler verilmiştir.

4.1 Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada, bireylerin ahlaki sorumluluklarını ve çevresel etik davranışlarını incelemek için nitel bir yöntem kullanılmıştır. Bu çalışma, nitel araştırma desenlerinden biri olan fenomenolojik desene göre tasarlanmıştır. Fenomenolojik tasarım, farkında olduğumuz ancak derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışa sahip olmadığımız olgulara odaklanır. Olgular, yaşadığımız dünyada olaylar, deneyimler, algılar, eğilimler, kavramlar ve durumlar gibi birçok biçimde karşımıza çıkabilir. Bu olaylarla günlük hayatımızda farklı şekillerde karşılaşabiliriz. Ancak bu aşinalık, gerçekleri tam olarak anladığımız anlamına gelmez. Fenomenoloji, tamamen bilmediğimiz ve tam olarak anlayamadığımız olguları araştırmayı amaçlayan çalışmalar için uygun bir çalışma alanıdır” (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Nitel araştırmanın amacı, temelde olayların veya durumların neden ve nasıl olduğunu ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın amacı, aynı olayı yaşamış kişilerin yaşadıkları durumu araştırmak ve nedenlerini belirlemektir.

4.2 Çalışma Grubu

Bu araştırmanın çalışma grubunu, Ankara’da görev yapan 6’sı kadın ve 14’ü erkek olmak üzere toplam çevre ile ilgili hassasiyeti olan 20 öğretmenden oluşturmaktadır. Araştırma 10 Haziran 2022 ile 20 Haziran 2022 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya dâhil olan öğretmenler Ankara’da görev yapmaktadırlar ve araştırmaya gönüllü olarak dâhil olmuşlardır. Araştırmaya katılan öğretmenlere belirli bir branş sınırlaması konulmamış ve veri toplama aracında bulunan sorulara online olarak cevap vermeleri istenmiştir. Verilerin bu şekilde toplanmasının temel gerekçesi ise çalışma grubunu oluşturan öğretmenlere daha kolay ulaşılabilirlik sağlama imkânı olmasıdır.

Araştırmanın Çalışma Grubunun Cinsiyet Değişkenine Göre Dağılımına İlişkin Frekans ve Yüzde Değerlerine İlişkin Bulgular

Tablo 4.1 Katılımcıların cinsiyet bilgileri

		Değişkenler	Frekans	Yüzde
CİNSİYET	Kadın		6	30
	Erkek		14	70
	Toplam		20	100,0

Tablo 1'e göre araştırmaya katılan öğretmenlerin 6'sı (%30) kadın, 14'ü (%70) erkektir.

4.3 Veri Toplama Araçları

Araştırmada çalışma grubu 20 kişiden oluşmuştur. Bu araştırmada öğretmenlerin sosyo-demografik özellikleri, görev yaptıkları okul türü, mezuniyet durumlarını belirlemek üzere "Genel Bilgi Formu", öğretmenlerin görüşlerini belirlemek amacıyla "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılmıştır. Bununla birlikte çalışmada veri toplamak amacıyla araştırmacı tarafından yarı yapılandırılmış bir görüşme formu oluşturulmuştur. Araştırmacı tarafından yeni bir veri toplama aracının oluşturulmasının temel gerekçesi ise bu çalışmayla birebir paralellik gösteren bir veri toplama aracına ulaşamamasıdır.

Araştırmacı tarafından araştırmanın problemine uygun bir biçimde nitel araştırma soruları uzman görüşü alınarak hazırlanmıştır. Bu sorular şöyledir:

1. Çevre etiği kavramından ne anlıyorsunuz?
2. Çevreye yönelik olarak farkındalık oluşturmak için neler yapılabilir?
3. Çevreye karşı davranışlarınızı etkileyen faktörler nelerdir?
4. Çevreyi korumak ve geliştirmek adına neler yapılabilir?
5. Çevre sizin için önemli midir? Önemli ise neden önemlidir?

6. Çevre etiğini yeni nesillere nasıl verebilirsiniz?

4.4 Verilerin Analizi

Nitel araştırmalarda verilerin analizi önemlidir. Veri analizi olguları olarak tanımlama, sınıflandırma, bağlantı kurma yapılmaktadır. Nitel araştırmada ham verilerden yola çıkılarak, anlam çıkarımları yapılmaya çalışılmaktadır. Bu amaçla araştırmacıların elde ettikleri veriler üzerinden verileri azaltmaları, yorumlamaları, sağlamlaştırmaları gerekmektedir (Çelik, Baykal ve Memur, 2020). Bu minvalde araştırmada verileri toplama aşamasında öğretmenlerden mail yoluyla veriler elde edilmiştir. Öğretmenlerden elde edilen veriler kaydedilmiştir. Tümevarım yöntemiyle sonuçlar elde edilmiştir. Araştırma verilerinin analizinde içerik analizi yöntemi kullanılmıştır. Tümevarım yöntemi sayesinde araştırmacı, verileri teker teker incelemiş, kodlar oluşturmuş vebirtakım kategorilendirmeler yapmıştır.

Öğretmenler tarafından verilen cevaplar bulgular bölümüne yazılmaya çalışılmış, her bir öğretmen isimlendirilmiş ve (Ö1, Ö2, Ö3...) şeklinde yazılmıştır. Her soru için her öğretmen görüş belirtmediği için cevap vermeyen öğretmenler analize dâhil edilmemiştir. Bununla birlikte öğretmenlerden gelen bilgilere hiçbir şekilde müdahale edilmemiş ve öğretmenlerin orijinal cümleleri aslına uygun şekilde yazılmıştır.

5. BULGULAR

Çalışmanın bu aşamasında veri toplama aracından elde edilen bilgilerle ulaşılan bulgulara değinilmiştir.

Tablo 5.1 Katılımcıların demografik bilgileri

		frekans
Cinsiyet	Erkek	14
	Kadın	6
Yaş	20-30	8
	30-35	6
	36-40	3
	41-Üstü	3
	0-5	10
Mesleki Kıdem	6-10	6
	11-üstü	4

Tablo 2 incelendiğinde, katılımcıların 14'ünün erkek 6'sının ise kadın olduğu görülmektedir. Bunun yanında katılımcıların yaşları ise, en fazla 20-30 yaş aralığında olduğu, ondan sonra ki çoğunluğun da 30-35 yaşları arasında görülür. Kıdem yılı olarak da en fazla 5 yıldan az olan öğretmenlerden oluşmakla birlikte 6-10 ve 11 üstü kıdemi olan öğretmenlerin de katılımcı olarak çalışmamıza katkıda buldukları görülmektedir.

1- Katılımcıların çevre etiği hakkında algularına yönelik verilen yanıtlara göre aşağıdaki tablo ile yorumlar elde edilmiştir.

Tablo 5.2Çevre etiği kavramının anlamı

Tema	Alt tema	f
Çevre etiği kavramının anlamı	Kurallar	9
	Saygı	6
	Davranış	5
	Toplam	20

Tablo 3’de görüldüğü gibi katılımcıların Çevre etiği kavramının anlamı daha çok “kurallar” temasında toplanmıştır. Buradan öğretmenlerin çevre etiği kavramını uyulması gerekli kurallar olarak gördüğü ve çevre korunması için kurallara uyması gerektiğini belirtmişlerdir. Katılımcılar kural temasının yanında “saygı” ve “davranış” temalarının da çevre etiği konusunda algı oluşturmada diğer temalar olduğunu belirtmişlerdir.

“(Ö1): Çevre etiği çevreye saygı durmaktır. Ağaçların dallarına zarar vermemek, çiçekleri koparmamak, çimlere basmamaktır. Doğanında bir canlı olduğunu bilerek davranmaktır.”

“(Ö4): Genel olarak çevre konusunda uyulması, özen gösterilmesi gereken kurallar bütünü.”

“(Ö10): Ekolojik etik, insanların canlı ve cansız varlıklara karşı ideal davranışlarının ne olduğunu bulmaya çalışan bir yaklaşımdır.”

“(Ö18): Çevre etiği kavramı kurallar ile yakından ilişkilidir. Çevreyi korumak adına uyulması gereken kurallar olmalı ve bireyler de bu kurallara uyma zorunluluğu olmalıdır.”

2- Çevreye yönelik olarak farkındalık oluşturmak için neler yapılabilir? Sorusuna yönelik verilen yanıtlara göre aşağıdaki tablo ile yorumlar elde edilmiştir.

Tablo 5.3Çevreye yönelik farkındalık araçları

Tema	Alt Tema	f
Çevreye yönelik farkındalık araçları	Medya	11
	Eğitim	8
	Geri dönüşüm	1
	Toplam	20

Tablo 3 incelendiğinde,çevreye yönelik olarak farkındalık oluşturmak için yapılacaklar konusunda görüşlerde çoğunluğu medya kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Katılımcılar gerek sosyal medya gerekse görsel medya yoluyla farkındalık oluşturulması gerektiğini belirtmişlerdir.Bunun yanında katılımcıların diğer çoğunluğu ise farkındalık oluşturulmasında eğitimlerin önemli bir işlevi olacağını belirtmişlerdir.

“(Ö8): Küçük yaşlardan itibaren verilen eğitimlerin daha etkili olduğunu düşündüğüm için okullara belli takımlar oluşturulup çevreye verilen zararların sonuçları anlatılabilir, her şehirdeki reklam panolarını farkındalık afişleri asılabilir. Sene de bir gün değil de aylık olarak yapılacak çalışmaların daha etkili olacağı kanaatindeyim.”

“(Ö15): İnsanları bilinçlendirmek adına sergiler verilebilir, çevre korunmadığı takdirde oluşabileceklerle ilgili animasyonlar reklamlar yapılabilir, küçüklükten itibaren çocuklara bununla ilgili bilgiler verilebilir yani ağaç yaş iken eğitilebilir.”

“(Ö16): Kitle iletişim araçlarının kullanımı yanında dönüşebilir malzemeler kullanımı arttırılmalı ve bu yönde pozitif yönlü vergi uygulaması konulabilir.”

“(18): Bireylerin bilinçlendirilmesi noktasında en önemli katkı sağlayacak unsur eğitimidir. Bu durumda bizlere çok fazla görev düşmektedir. Bu görevlerini yerine getirebilmek için öncelikle bizim de bu konu da bilinçli ve bilgili olmamız gerekir ki öğrencilere katkı sunabilelim.”

3- Çevreye karşı davranışları etkileyen faktörler sorulduğunda verilen yanıtlara göre aşağıdaki tablo ile yorumlar elde edilmiştir.

Tablo 5.4Çevreye karşı davranışları etkileyen faktörler

Tema	Alt Tema	f
Çevreye karşı davranışları etkileyen faktörler	İhtiyaç	8
	Farkındalık	8
	Gelecek	4
	Toplam	20

Tablo 5 incelendiğinde Çevreye karşı davranışları etkileyen faktörlere yönelik görüşlerde çoğunluğu doğaya olan “ihtiyaç” ve doğa ile ilgili olarak “farkındalık” temaları belirlemiştir. Katılımcıların çoğunluğu bireylerin doğaya duydukları ihtiyaçlarının çevreye dair davranışlarında etkili olduklarını belirtmişlerdir. Yine katılımcıların diğer eşit çoğunluk ise çevre ile ilgili farkındalık düzeylerinin çevreye karşı davranışlarını etkilediklerini göstermiştir. Bunun yanında yine anlamlı bir çoğunluk ise doğaya karşı yaklaşımda gelecek nesillere daha güzel ve yaşanılabilir bir doğa bırakmak amacı ile “gelecek” teması da görülmektedir. Burada katılımcılar çevrenin gerekliliğini yaşamlarını sürdüren bir gereksinim oldukları için gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakılması gerektiğini belirtmişlerdir.

“(Ö3): Ne ekersen onu biçersen diye düşünerek hareket edilmeli. Doğaya nasıl davranırsan karşılığını öyle verir.”

“(Ö7): Kişinin yapmış olduğu davranışın kendisinden sonraki nesillere de yansımaları gerektiğini düşünüyorum bunun için sıfır atık önemi ve içilebilir su oranı azlığı önemli.”

“(Ö11): İnsanların çevreye katkı sunarken bence en fazla geleceklerini düşünerek hareket ederler. Çünkü kendi çocukları ve onların da çocuklarına yaşayabilir bir dünya bırakmak adına çevrelerine daha dikkatli ve özenli davranırlar. Açıkçası yine kendi menfaatlerinden dolayı çevrenin korunmasına yardımcı olurlar.”

“(Ö15): Bizler gibi çevredeki yaşam süren bitki v hayvanların da var olması duruma empatik yaklaşmamı ve bu sebeple daha duyarlı davranmamı sağlıyor. Ve gelecek nesillerinde aynı çevrede yaşayacak olması duyarlı davranmamda etken. Çevreye bize bırakılan bir emanet gibi bakıyorum.”

4- Çevreyi korumak ve geliştirmek için yapılacaklar konusuna yönelik verilen yanıtlara göre aşağıdaki tablo ile yorumlar elde edilmiştir.

Tablo 5.5Çevreyi korumak ve geliştirmek için yapılacaklar

Tema	Alt Tema	f
Çevreyi korumak ve geliştirmek için yapılacaklar	Eğitim	9
	Ağaç dikmek	7
	Yasal yaptırım	4
	Toplam	20

Tablo 6 incelendiğinde çevreyi korumak ve geliştirmek için yapılacaklar konusuna yönelik görüşlerde çoğunluğun “eğitim” verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Çoğunluk eğitim yoluyla çevrenin korunması ve geliştirilmesinin sağlanacağını düşünmektedir. Bunun yanında “ağaç dikmek” teması da anlamlı bir çoğunluğa sahiptir. Ayrıca yasal yaptırımlarla da çevrenin korunacağı düşüncesi de katılımcılar arasında hâkim görüşlerden biridir.

“(Ö1): Öncelikle tüketen bir toplum olarak ormanlarımızın tahribatını engellemeliyiz, daha fazla enerji kaynağı için kaybolan ormanlarımıza sahip çıkmamız gerekiyor. İnsanın ulaştığı her yerin zarar gördüğü düşüncesindeyim bu yüzden en basitinden yere çöp atmanın bile cezai bir yaptırımı olmasının insanlar üzerinde etkili olacağını düşünüyorum.”

“(Ö6): Çevrenin korunması için birincil olarak sık sık eğitimler verilmelidir. Eğitimler sonucunda çocuklara çevre bilinci aşılandığı müddetçe çevrenin korunması ve gelişmesi de artacaktır. O bilinç aşılanmadığı sürece çevre sorunları her geçen gün daha da artış gösterecektir.”

“(Ö13): Çevrenin korunması için öncelikle sert müeyyidelerin olduğu kanunlar çıkarılmalıdır. Bizim insanımız yaptırım ve ceza olmadığı sürece bir konuda bir adım yol ilerleyemez.”

“(Ö19): Ağaç yaşken eğilir kişi bilinci başta dediğim gibi aile de başlar bu doğrultuda ailenin ve okuldaki projelerde aktif olunması ve AB koordinasyonu fonundan destekle çevrenin korunma faaliyeti fonlanabilir.”

“(Ö20): Öncelikle çocuklarda çevre bilinci oluşturmalı. Şehirlerde mutlaka atık yönetimi olmalı ve en azından yerleşim yerlerinin büyüklüğü kadar ağaçlandırılmış alan oluşturulmaya dikkat edilmeli.”

5- Katılımcılara çevrenin önemi sorulduğunda verilen yanıtlara göre aşağıdaki tablo ile yorumlar elde edilmiştir.

Tablo 5.6Çevrenin önemi

Tema	Alt Tema	f
Çevrenin önemi	Yaşam	13
	Sosyal hayat	7
	Toplam	20

Tablo 6 incelendiğinde çevrenin neden önemli olduğu sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğu yaşamlarını devam ettirebilmek için çevrenin önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bunun yanında ise diğer kalan katılımcılar da çevrenin önemini sosyal hayatlarını sürdürebilmek adına önemli olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların “yaşam” ve “sosyal hayat” temalarında buluşmaları normalde yaşamın alt teması gibi görülen sosyal yaşamla ilişkili olmasından kaynaklanmıştır. Yaşam üst tema sosyal yaşam ise alt tema şeklinde belirtmişlerdir.

“(Ö5): Biz insanlar için çevre demek yaşam demektir. Çevresel sorunların az olduğu doğal yaşam ortamının hüküm sürdüğü yerlerde insanlar daha uzun ve sağlıklı yaşarlar. Diğer yerlerde ise insanlar sık sık gerek psikolojik gerekse fizyolojik olarak rahatsız olurlar.”

“(Ö6): İnsanlar için çevre demek sosyal yaşamlarını idare ettikleri ve yaşadıkları yer demektir. O yüzden çevre şartlarının iyi olduğu yerlerde sosyal yaşam da o derece yüksektir. Çevrenin kötü olduğu yerlerde ise insanların sosyal yaşamları az yada hiç yoktur.”

“(Ö10): Küreselleşen Dünyamız da çarpık kentleşme sayısı vb. diğer negatif dışsallıklar fazla olduğu ve insanda sosyal bir varlık olduğu için nefes alabileceği rekreasyon alanlarının fazlalığı doğal koruma çevre alanlarının yoğunluğu gerek biz gerek dünyamız için nefes olacaktır.”

“(Ö11): İnsanların yaşamlarını sürdürebilmeleri için doğal çevreye ihtiyacı vardır. Yaşayabilmek ve ihtiyaçlarını karşılamak için doğaya uyum sağlayamayan insan, doğayı dönüştürme yoluna gitmiştir. Toplumsal ilerleme arttıkça insanın doğaya üstünlüğü de artıyor.”

“(Ö20): Bireyler için yaşamın idame ettirilebilmesi için çevre çok önemlidir. Çünkü insanlar beslendikleri gıdalardan içtikleri suya kadar hayati fonksiyonların devamını sağlayan bütün ihtiyaçlarını çevreden karşılamaktadır.”

6- Çevre etiğini yeni nesillere nasıl verebiliriz? sorusuna yönelik verilen yanıtlara göre aşağıdaki tablo ile yorumlar elde edilmiştir.

Tablo 5.7Çevre etiğini yeni nesillere verme şekli

Tema	Alt Tema	f
Çevre etiğini yeni nesillere verme şekli	Eğitim	14
	Temsiliyet	6
	Toplam	20

Tablo 8 incelendiğinde çevre etiğini yeni nesillere nasıl verebiliriz sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğu eğitim yoluyla verilebileceğini belirtmişlerdir. Öğretmenler öğrencilerde çevre etiği bilincinin oluşması için eğitim yoluna başvurulması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun yanında katılımcıların bazıları toplumda önde gelen kişilerin çevre konusunda gösterecekleri hassasiyet ve farkındalığın gelecek nesiller için örnek oluşturacağını düşündükleri için temsiliyetin de önemli olduğunu belirtmişlerdir.

“(Ö1): Toplumda çocuklar kimi rol model olarak alıyorsa o kişi çevre bilinci konusunda temsil yeteneği varsa çocuklarda da çevre bilinci yerleşmektedir. Rol model aldıkları kişi bazen ebeveynler, çoğu zaman ise biz öğretmenleri rol model olarak alırlar.”

“(Ö7): İnsanlara çevre ile ilgili bir bilinç yada farkındalık verilmek isteniyorsa bunda en önemli işlev eğitimler aracılığıyla olur. Bunun için sürekli eğitimler ve kamu spotları şeklinde çevrenin önemi ve çevrenin korunması temalı eğitimler ve reklamlar verilmelidir.”

“(Ö13): Öncelikle kendimiz çevreye saygı duyarak başlayarak örnek teşkil etmeliyiz. Daha sonra çevre konulu konferanslar ile bilgilendirme ve bilinçlendirme yoluna giderek teorik olarak bir birikim sağlayabiliriz. Çevre faaliyetleri düzenleyerek çevreye olan sevgilerini artırabiliriz.”

“(Ö18): Çevre eğitimi okuldan önce ailede ve toplumda başlamalı. Bu yüzden önce yetişkinlerin konu hakkında bilgili ve uygulamaları hayatlarında rutine oturtmalı. Çocukların yetişkinlerin davranışlarını taklit ettiği göz önüne alınmalı. Okulda bu bilinç pekiştirilmeli.”

6. TARTIŞMA, SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgulardan yola çıkılarak ulaşılan sonuçlar ve tartışmalar bölümüne yer verilmiştir. Sonra da yapılan çalışmanın sonucuna göre bazı önerilerde bulunulmuştur.

6.1 Sonuçlar ve Tartışmalar

Çalışmada çevre etiği kavramının öğretmenler üzerinde oluşturduğu algının çoğunlukla kurallar olduğu sonucuna varılmıştır. Öğretmenler çevre etiğini uyulması gereken kurallar olarak algılamaktadır. Bu uyulması gereken kuralların yanında çevre etiği kavramını saygı ve davranış şekli olarak nitelendiren katılımcıların varlığı da bu konunun salt bir algı değil çeşitli algıları çağrıştırdığını göstermiştir. Çevre etiği kavramının tanımlanması ile ilgili alınan yazıda:

Kayaer (2013) tarafından yapılan çalışmada, sürekli üretim ve tüketim halinde olan insanın neden olduğu çevre sorunlarına cevaben geliştirilen etik yaklaşımlar ile çevre hareketlerinin düşünsel ve eylemsel katkıları incelenmiştir. Çalışma sonucunda bu düşünceye dayalı hareket ve yaklaşımların çevreyi korumayı ve çevreci eylemi desteklediği iddia edilmiştir. Çevre, vakıf ve derneklerin çevresel ve etik yaklaşımları incelemeleri sonucunda çevre etiği ile ilgili başarısının arkasında etik yaklaşımların teorik ve bilimsel temellerinin yattığı gerçeği, çevre etiğinin "yaşanabilir bir yerde yaşamak" olarak anlaşılabilirliğini göstermektedir. Kayaer'in araştırması gelecek nesillere "yaşamaya değer bir çevre" bırakma olarak algılandığını destekler niteliktedir. "Yaşamaya değer bir çevre" bırakma bilinciyle yetişen bireylerin kendilerinden sonra gelecek nesillere daha iyi bir çevre bırakabilecekleri söylenebilir. Ancak yaşamaya değer bir çevre için bireylerin bilinçli olması, çevreyi koruması, çevreyi koruyucu tedbirler alması, yaşadığı çevreye sahip çıkması gerekmektedir.

Mahmutoğlu (2009) tarafından yapılan çalışmada, mülki idare amirlerinin kırsal çevre etiğine ilişkin görüş ve düşünceleri ile yaş, eğitim, okul, kıdem ve yöneticilik işlevlerine göre bu görüş ve düşünceler arasında farklılık olup olmadığı

incelenmiştir. Toplanan verilerin istatistiksel testleri SPSS programı kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmada yoksulluk ve baskı içinde yaşayan insanlardan çevreyi korumalarını beklemek yanlış olur. Araştırmanın bir başka bulgusu da medya ve eğitim söz konusu olduğunda, çevre bilincini artırmak için yapılması gerekenler konusunda katılımcıların büyük çoğunluğunun görüş birliği olduğudur. Katılımcılar bu farkındalığın kamuya duyurular veya hem görsel hem de sosyal medya üzerinden yapılan diğer duyurular yoluyla oluşturulduğunu belirtmişlerdir. Diğer katılımcılar ise bu farkındalığın eğitim yoluyla sağlanabileceğini belirtmişlerdir. Öğretmenlerin okullarda çocuklara verecekleri eğitimlerin yanı sıra eğitim ve seminerlerle de bu eğitimin bu farkındalığı oluşturacağı sonucuna varılmıştır. Araştırmada görüleceği gibi çevre bilincinin tüm vatandaşlar tarafından benimsenmesi gerektiğine ulaşılmıştır. Aynı zamanda hem zorunlu eğitim sürecinde hem de çeşitli eğitim faaliyetleriyle çevre bilincinin vatandaşlara yerleştirilmesi gerekmektedir. Bununla birlikte çevrenin korunması amacıyla sıkı yasal tedbirlerin alınması da gerekmektedir. Çevreye verilecek zararın tüm vatandaşlara verildiği düşünülmeli ve çevreye zarar veren kişi tüm vatandaşlara zarar vermiş gibi cezalandırılmalıdır. Bunlarla birlikte Kılıç (2013) tarafından yapılan çalışmanın sonucunda çevreyi korumak için yoksulluğun kaldırılmasının yoksulluğun kaldırılması içinde çevrenin korunması gerektiği belirtilmiştir. Çünkü yoksulluğun temel kaynağının çevrenin yeteri derecede korunamaması sebebiyle oluştuğu belirtilmiştir.

Kaygısız, Benzer ve Eren (2019) tarafından yapılan çalışmada, geleceğin öğretmenleri çevre etiği farkındalığını artırmaya yönelik davranışları geliştiren çeşitli eğitici oyunlar, deneyler ve uzun vadeli uygulamalar geliştirerek farklı öğretim yöntemleri stratejilerini uygulayabilirler. Farklı yaş gruplarına yönelik etkinlik örneklerini görme fırsatı buldular. Araştırmacı öğretmen adaylarının değerlendirdiği filmlerle çevre konusunda farkındalık yaratmak ve geri dönüşüm ve önemi, bireysel vatandaşlık ve çevre ile ilgili görevler ya da bireysel faaliyetlerin önemi gibi durumları görmek. İzledikleri filmlerden, kendilerini içinde buldukları olumsuz çevresel durumları ve bunları gerçek hayatla ilişkilendirerek ne tür sorumluluklar alabileceklerini öğrendiler. Bu durum sorumlu vatandaşlık ve geri dönüşüm son test verilerinde anlamlı bir fark yaratmasa da genel puanı yükseltmesi beklenmektedir. Çalışmada özellikle üzerinde durulan bölüm; çeşitli öğretim

yöntemleriyle çevre farkındalığının oluşturulmasıdır. Bu tür faaliyetlerle tüm vatandaşlarda çevre bilincinin ve farkındalığının artırılacağı söylenebilecektir. Hatta bu tür öğretim yöntemlerinin her yaş grubuna farklı olacak şekilde geliştirilmesi, yeri ve zamanı geldiğinde tekrar tekrar üzerinde durulması sayesinde çevre bilincinin kalıcı olarak yeni nesillere aktarılacağı söylenebilecektir.

Bir başka çıkarılan sonuç, çevreye karşı davranışları etkileyen faktörlere yönelik görüşlerde çoğunluğu doğaya olan “ihtiyaç” ve doğa ile ilgili olarak “farkındalık” kavramları belirlemiştir. Katılımcıların çoğunluğu bireylerin doğaya duydukları ihtiyaçlarının çevreye dair davranışlarında etkili olduklarını belirtmişlerdir. Yine katılımcıların diğer eşit çoğunluk ise çevre ile ilgili farkındalık düzeylerinin çevreye karşı davranışlarını etkilediklerini göstermiştir. Bunun yanında yine anlamlı bir çoğunluk ise doğaya karşı yaklaşımda gelecek nesillere daha güzel ve yaşanabilir bir doğa bırakmak amacı ile çevreye karşı davranışlarını gelecek tahayyüllerinin şekillendirdiklerini belirtmişlerdir. Burada katılımcılar çevrenin gerekliliğini yaşamlarını sürdüren bir gereksinim oldukları için gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakılması gerektiği sonucu çıkarılmıştır. Yurttaş & Erdaş Kartal (2021) tarafından yapılan çalışmanın sonucunda öğrencilerin çevreye yönelik tutumlarının cinsiyete, kardeş sayısına, okul öncesi eğitimi almalarına, doğa ve çevre içerikli dersleri sevmelerine, serbest resim çalışmalarında en fazla doğa içerikli resimleri yapmalarına, okul bahçesinde bitki yetiştirmelerine, okulda sık sık doğa etkinliklerine katılmalarına göre farklılaştığı görülmüştür. Doğan & Keleş (2020) tarafından yapılan çalışmada öğrencilerin akademik başarısının çevreye yönelik farkındalığı artırdığı fakat davranış üzerinde etki etmediği görülmüştür. Farkındalık puanı yüksek öğrencilerin davranış puanlarının da yüksek olduğu bulunmuştur.

Cairns ve Fellow (2002) tarafından yapılan çalışmada eko etiğinin gezegenimizin sürdürülebilirliği için önemli bir temel olduğunu belirtilmiştir ve tüm insanların eko etiği kavramını öğrenmeleri gerektiği benimsenmiştir. Buna dayanarak bu çalışmanın sonucunu desteklemektedir. Çalışmada özellikle ekolojik dengenin korunması üzerinde durulmuştur. Dünya üzerinde yüzbinlerce farklı türün yaşadığını söylemek mümkündür. Tüm türlerin ortak kesişim noktası bulunabilmektedir. Bu sebeple dünyanın sadece insanların yaşam alanı olduğu değil tüm canlıların yaşam alanı olduğu bilinmelidir ve bu bilinçle hayata bakılmalıdır. Ekolojik dengenin bozulması,

bazı türlerin yok olması, bazı türlerin baskın hale gelmesi vb. durumlar çevreyi bozacaktır. Bu durumun oluşmaması için çevre bilincinin daha kapsamlı şekilde yeni nesillere öğretilmesi gerekmektedir.

Erten (2006) tarafından yapılan çalışmada okullarda arzu edilen çevre eğitiminin etkin bir şekilde verilebilmesi için sadece öğretmenler değil okullarda çalışan diğer personelin de hizmet içi eğitimle veya seminerlerle çevre farkındalığının ve bilincinin oturtulması gerekliliğini belirtmiştir. Çünkü öncelikle çevre etiği ile bir şeyler öğretip farkındalık oluşturabilmek için öncelikle bu eğitimi verecek olan kişilerin de donanımlı ve farkındalığı olması gerekmektedir. Erten (2006)'in yaptığı çalışma bu çalışmayı desteklemektedir. Görüleceği üzere çevre etiğinin etkin bir şekilde verilmesi önerilmektedir. Bunun içinde sadece öğretmenlerin bilgi vermesi yeterli görülmemiş ve eğitimle doğrudan veya dolaylı olarak ilişkisi bulunan herkesin çevre bilinciyle donatılması istenmiştir. Çevre etiğinin sadece yeni nesillerde olması beklenilmemelidir. Çevre etiğinin her yaştaki bireyler tarafından üzerinde durulması, uygulanması, destek çıkılması gereklidir.

Çevreyi korumak ve geliştirmek için yapılacaklar konusunda çıkarılan sonuç ise, katılımcılar bu konuda öncelikle eğitim verilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Bu eğitimlerin de birincil olarak verecek kişilerin öğretmenler oldukları düşünülürse öncelikle bu bilinçle ve farkındalıkta öğretmenlerin eğitilmesi ve bilinçlendirilmesi gerektiği sonucu çıkarılmıştır. Bunun yanında çevreye olan tahribatı önlemek için bol bol ağaç dikilmesi gerektiği de vurgulanmıştır. Bunların teşvik edilmesinin yanında çevre tahribatını engellemek adına yasal müeyyideler ve yaptırımların uygulanması zorunluluğu sonucuna da varılmıştır. Sınmaz (2021) tarafından yapılan çalışmada Avrupa Birliği ülkelerinde çevre vergilerinin temel amacının çevreyi korumak olduğu; Türkiye'de ise amacın gelir elde etmek olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple küreselleşme nedeniyle artarak çoğalan çevre sorunlarının azalması için mali araçların ve vatandaşların da katkısıyla minimum düzeylere indirerek sağlıklı ve temiz bir çevrede yaşam sürdürebilmesi hedeflenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Metin & Gül (2020) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de çevreyi korumak adına kanunların var olduğu ve bu kanunların temel amacının doğaya verilen tahribatı

önlemek amaçlı olduğu belirtilmiştir. Ancak buna rağmen bu kanunların yeterli olmadığı hem bireysel hem de toplum olarak çevre bilincinin yerleştirilmesi amacıyla çevre etiği bilincinin herkese aşılması gerektiği söylenmiştir. Çünkü çevreyi sadece kanunlarla korumanın imkânsız olduğu, çevrenin toplumsal farkındalık sağlanarak korunabileceği belirtilmiştir. Çalışmada kanunların olduğu kadar bireylerinde çevreyi korumaya istekli olmaları istenmiştir. Burada özellikle üzerinde durulması gereken bir başka durum ise var olan kanunların etkili şekilde uygulanabilir olması gerektiğidir. Kanunların uygulanmaması, çevreye zarar verenlerin cezalandırılmaması, orman alanlarının daraltılması, ağaçların kesilmesine göz yumulması kanunların işleyişi konusunda insanları şüpheye düşürebilmektedir. Bu sebeple çevreyle ilgili tedbirler alınırken kanunların uygulanmasının esas olması gerektiği söylenebilmektedir.

Kadioğlu Ateş ve Işık Öner (2020) tarafından yapılan bir çalışmada öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalıkları incelenmiştir. Çalışmada tarama modeli kullanılmıştır. Veriler, İstanbul’da bir vakıf üniversitesinde öğrenim gören 297 öğretmen adayından toplanmıştır. Verilerin toplanmasında “Çevre Bilinci Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırma sonucunda aday öğretmenlerin çevre sorunlarına yönelik farkındalıklarının orta düzeyde olduğu ortaya çıkmıştır. Çalışmanın sonucu düşünüldüğünde öğretmen adaylarının çevre bilincinin artırılması gerektiği konusunda fikir birliğine varılabilecektir. Çünkü geleceğin öğretmeni olacak öğretmen adaylarının çevre konusunda yüksek düzeyde çevre bilincine sahip olması çevre konusunda yüksek bilince sahip bireylerin yetişmesini sağlayacağı söylenebilir.

Biyoloji öğretmenlerinin çevre sorunları karşısında alınması gereken önlemler konusunda bilgi düzeylerinin yüksek olduğu tespit edilmiştir. Biyoloji öğretmenlerinin çevre sorunlarını çözmenin eğitim ve mevzuat gerektirdiğinin farkında oldukları söylenebilir. Biyoloji öğretmenlerinin çevre etiğinin ortaya çıkış nedenlerine ilişkin farkındalıklarının yüksek olduğu tespit edilmiştir. Diğer bir deyişle, biyoloji öğretmenlerinin, insanın dünyadaki tek etik uygulama olan, yaşadığı çevredeki yıkımı önleme ve çevreye verdiği olumsuz etkileri sınırlama yükümlülüğünün bilincinde oldukları söylenebilir. Çevre etiği konusunda farkındalık yaratmak için öğretmenlerin bu konuda farkındalıklarının yüksek olması önemlidir. Çünkü insanmerkezci yaklaşımın ürünü olan kirleten ve sömüren insanın

çevreyi koruyan insana dönüştürülmesinin hem çevreye hem de insana faydalı olacağı düşüncesi, doğanın korunması ve geliştirilmesinde istenilen amaca ulaşılmasını sağlayacaktır. Öyle ki insan merkezli anlayış, bedeli ne olursa olsun insan mutluluğunu artırmayı ilahi bir amaç olarak görerek doğal kaynakları sonsuza kadar tüketmekten vazgeçecektir (Kayaer, 2013).

Egün (2011) tarafından yapılan araştırmanın sonucunda, sürdürülebilir bir çevrede insanların doğru tutum ve doğru yasaların uygulanması ile çevreyi kullanmaları arasında bir denge olması gerektiğini belirtmiştir. Mahmutoglu (2009) ve Egün'ün (2011) çalışmaları da bu çalışmayı destekler niteliktedir. Yapılan çalışmaların ortak noktaları düşünüldüğünde çevreyi korumak amacıyla eğitimler verilmesi ve yasaların doğru şekilde uygulanması olarak şekillenmiştir. Çevrenin korunması konusunda hem devlet yetkililerinin hem de vatandaşların istekli olması gerektiği, çevrenin ve doğanın öneminin anlaşılması gerektiği gibi konular üzerinde durulmaktadır.

Literatürde karşılaşılan başka çalışmalarda çalışma grubuna göre bu sorunlar ancak bireylerin çevresel sorumluluk almaları, etkili bir çevre eğitimi ve çevresel duyarlılıkla çözüme kavuşabilir. Çevre sorunlarının çevre bilincine sahip ve çevreye karşı sorumlu davranan bireyler yetiştirilerek çözüleceği bunun ise çevre eğitimi ile başarılabilirliğini belirten araştırmalar mevcuttur (Altın, Bacanlı & Yıldız, 2002; Soran, Morgil, Alev & Işık, 2000). Çevre konusunda yeterli çevre bilincine sahip bireylerin çevreyi korumakta daha istekli olabilecekleri söylenebilecektir. Çevrenin nasıl korunacağı, çevreyi korumak için ne gibi tedbirlerin alınabileceği, çevrenin korunma sürecinde neler yapılabileceği vb. konular çeşitli eğitimlerle tüm vatandaşlara öğretilmesi gerekmektedir. Erkal, Şafak & Yertutan (2011) tarafından yapılan çalışmada çevre bilincinin sağlıklı bir çevrede yaşamının temel insan haklarından biri olarak kabul etmektedir. Bunun ise ancak kaliteli bir eğitimle gerçekleştirilebileceğini savunmaktadır. Bireyden başlamak üzere toplumun her kesiminin çevre eğitimini ve bilincini alması, bu konuda gerekli önlemler alınmazsa, tartışmasız içinde bulunduğumuz 21. yüzyılda çevre sorunları daha da ağırlaşacağı belirtilmiştir.

“Çevre etiğini yeni nesillere nasıl verebiliriz?” sorusuna katılımcıların büyük çoğunluğu eğitim yoluyla verilebileceğini belirtmişlerdir. Öğretmenler öğrencilerde

çevre etiği bilincinin oluşması için eğitim yoluna başvurulması gerektiğini belirtmişlerdir. Bunun yanında katılımcıların bazıları ise toplumda önde gelen kişilerin çevre konusunda gösterecekleri hassasiyet ve farkındalık gelecek nesiller için örnek oluşturacağı için temsiliyetin de önemli olduğunu belirtmişlerdir. Metin & Gül (2020) tarafından yapılan çalışmanın sonucunda çevrenin korunması ve sürdürülebilirliğinde yasal ve kurumsal boyutta gerekli tedbirlerin alınmasının tek başına yeterli olmayacağı bu sebeple çevre etiğinin toplumsal boyutta tutum, davranışlar, farkındalık ve bilinçlenmenin artırılması önemli olduğuna ulaşılmıştır.

Özer'in (2001) çalışmasında insanın geleceğinin doğa ile uyum içinde olması ve ekolojik dengeyi bozmaması gerekmektedir. Aksi takdirde ekolojik felaketler insanlığın geleceği için önemli sorunlara yol açacaktır. Özer (2001) de bulduğu sonuçlarla bu çalışmayı desteklemektedir. Günümüz dünyasında yaşanan bir takım olumsuz durumun dünyanın ekolojik dengesini olumsuz şekilde etkilediği bilinmektedir. Buzulların erimesi, küresel ısınmasının artması, yağışların ani şekilde çoğalması veya hiç yağış olmaması, gün içerisinde yaşanan değişken hava olayları, aşırı sıcaklar, yer altı sularının azalması vb. durumlar çevre etiğinin birçok kişi tarafından önemsenmediğinin göstergesi olarak düşünülebilir. Bu sebeple çevre etiğinin hızlı ve etkili şekilde tüm insanlara verilmesi gerekmektedir.

Turan (2009) tarafından yapılan çalışmada, örneklem grubunda yer alan katılımcıların ağırlıklı olarak insanın doğaya katkıda bulunduğunu ve dengeyi sağlamaya yardımcı olduğunu belirttikleri, ayrıca teknolojinin doğaya ilişkin bazı olumsuz etkilerine ilişkin açıklamalarda buldukları görülmüştür. Bulunan sonuç ile Turan (2009) tarafından bulunan sonucun birbirine zıt sonuçlar verdiği görülmüştür. Bunun nedeninin ise günümüzde kullanılan teknolojik araçlara olan bağımlılığın artması nedeniyle teknolojisiz bir hayat olmayacağı düşünülmektedir. Bu nedenle çalışmanın sonucunun zıt sonuçların olduğu varsayımı ile olduğu ifade edilmiştir.

Mahmutoğlu'nun (2010) araştırması incelendiğinde, gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakmak için çevre yasalarının uygulanması gerektiğine değinilmiştir. Türkiye'de çevre sorunlarının çevre mevzuatının eksik uygulanmasından kaynaklandığı sonucuna varmıştır. Bu çalışmanın sonucunun Mahmutoğlu (2010)

tarafından yapılan çalışma sonucunu da desteklediği görülmektedir. Çevre bilincinin yerleşebilmesi için çevreyle ilgili olan mevzuatlara ve kanunlara herkes tarafından uyulması gerekmektedir. Yanan ormanların, kesilen ağaçların, kirletilen tabiatın, mevzuat dışı avlanmanın denetiminin olmaması, cezaların verilmemesi gibi durumların bir takım kötü niyetli kişilerin özgürce çevreye zarar vermelerine neden olmaktadır. Gelecek nesillere yaşanabilir bir çevre bırakmak için öncelikle çevrenin korunmasıyla başlanması gerektiği söylenebilir. Esen & Esen (2018) tarafından yapılan çalışmanın sonucunda çevreye zarar verenlerin her kim olursa olsun mutlaka cezalandırılmaları gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca verilecek cezaların caydırıcı olması gerektiği üzerinde durulmuştur.

6.2 Öneriler

Yüzyılımızda özellikle iklimsel olaylar ve küresel ısınmanın yaratacağı tahribatların yanında ekolojik olarak çevresel sorunlarda büyük bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Gün geçtikçe daha da çok bireysel olarak etkilendiğimiz sorunlara karşı hazırlıklı olabilmek için en başta çevre hassasiyeti ile alakalı toplumsal bir kültür oluşturma gerekliliği doğmuştur. Bunun için de öncelikle sorunun tanımlanması ve bu yönde adımlar atılması gereklidir. Yalçınkaya (2012) tarafından yapılan çalışmanın sonucunda öğrencilerin Türkiye ve dünya çapında çevre sorunlarına ilişkin görüşleri arasındaki anlamlı farklılık dünya lehine olduğu çıkmıştır. Öğrenciler; ormanların yok olmasını, sukirliliğini, hava kirliliğini, toprak kirliliğini ve küresel ısınmayı Türkiye'ye göre dünya çapında daha ciddi çevre sorunu olarak görmektedirler. Görüleceğe üzere bireylerin çevre konusunda bilinçlenmeleri çevreye karşı bakış açılarını da değiştirmektedir.

Dünya insanların hayatlarını idame ettirdiği, çocuklarını yetiştirdiği ve onları geleceğe hazırladığı yerdir. Bu bilinç ve önemle bireylerin çevresel konulara yaklaşımı olmalıdır. Başaran (2007) tarafından yapılan çalışmada çevreyle ilgili yapılan denetimlerin artırılması gerektiği, denetimlerin şeffaflaştırılmasının zorunlu olduğu, gelişmiş ülkelerdeki çevreye karşı yapılan uygulamaların örnek alınması gerektiği, gelişmiş ülkelerin denetim şekillerinden yararlanması gerektiği belirtilmiştir.

Bireysel olarak çevresel sorunlara karşı bilinçli bireyler olmanın eğitimden geçtiğini bilmekteyiz. Bunun için çevresel okuryazarlık eğitimlerinin alınabilmesi, sadece eğitim öğretim süreci içerisinde değil yaşamın getirdiği tüm gelişmelerin içerisinde gün geçtikçe kendini geliştirerek ve yenileyerek sürdürülebilir olmasını sağlanması gerekmektedir. Çevre bilincinin sadece birey dışıyla tanımlanmamış olarak bireyi doğa ile bütünleştirici bir bakış açısından yakalayarak ilerlemesi bu bakımdan önemlidir. Karakaya Akçadağ & Çobanoğlu (2018) tarafından yapılan çalışmada sürdürülebilir çevre oluşturulması amacıyla öğrencilerin çevre okuryazarlığının gelişiminde sınıf dışı eğitim ortamlarının etkili olduğu bulgusundan hareketle sınıf dışı ortamların eğitim öğretimde daha çok yer alması önerilmiştir. Öğrencilerin çevre hakkında bilgi verilmesi, gezi-gözlem yoluyla çevrede incelemelerde bulunmaları, çevreyi oluşturan unsurlar arasındaki bağlantıyı görmeleri öğrencilerin çevre konusunda daha duyarlı olmalarını sağlayacaktır.

Çevre etiği insanların doğaya ve çevreye dair ahlaki davranışlar sergilemesi olarak tanımlanabilir. Bireylerde bu farkındalığı oluşturmak için topluma büyük bir iş düşmektedir. Araştırmada elde edilen bulgular çevreye yönelik olarak farkındalık oluşturmak için yapılacaklar konusunda katılımcıların büyük bir çoğunluğu medya kullanılması gerektiğini belirtmiştir. Günümüzde medya çok yönlü olarak algılanmakta ve görsel olarak etkili bir yöntemdir. Çocuklara okullardan başlayarak verilmesi gereken bu bilinç yetişkinler için de görsel ve yazılı medya aracılığıyla oturtulması gereken bir kültürdür. Çevre etiği kültürü gelecek nesillerin de daha sağlıklı bir yaşam sürmesi için önemli bir konudur. Demircioğlu, Demircioğlu, Yadigaroglu, (2015) tarafından yapılan çalışmanın sonucunda öğretmen adaylarının çevreye karşı tutum ve davranışlarının olumlu ve yeterli düzeyde olmadığına ulaşılmıştır. Öğretmenlerin çevreye karşı olan tutum ve davranışlarının olumlu ve yeterli düzeyde olmaması, o öğretmenlerin yetiştireceği öğrencileri de olumlu yönde etkileyecektir. Bu sebeple öğretmen adaylarının, öğretmenlerin çevreye karşı tutum ve davranışlarının yüksek düzeyde olması sağlanmalıdır. Bülbül & Yılmaz (2019) tarafından yapılan çalışmada üniversite öğrenci sosyal kulüplerinin çevre nitelikli aktif kullanımının sağlanması ile üniversitelerin ve dış paydaş olarak da sivil toplum örgütlerinin üniversite öğrencilerinin geliştirdikleri çevre projelerini

desteklemeleriyle öğretmen adaylarının çevresel biliş, duyuş ve tutumlarının çevresel vatandaş odağında geliştirmelerine katkı sağlayacağı önerilmiştir.

Araştırmada çıkan sonuçlardan biri de insanların çevre etiğine ihtiyaç duymasının birincil sebebi doğaya olan ihtiyaç olarak görülmektedir. Bu ihtiyacın varlığı da çevre etiği kültürünü zorunlu olarak göstermektedir. Erökten & Durkan (2010) tarafından yapılan çalışmada çevre eğitimi dersi ile öğrencilerin çevreye karşı tutum ve davranışlarında olumlu yönde değişimler olduğu gözlenmiştir. Çevre konusunda bireysel ve öğrenci merkezli öğrenme teşvik edilerek, öğrencilerdeki çevre bilincinin artmasına katkı sağlayacağı belirtilmiştir.

İnsanlarda çevre etiği kültürünün oluşmasında araştırmaya göre eğitim yoluyla yapılacağı konusunda görüşler bildirilmiştir. Bunun için de en başta bu bilince sahip öğretmenlerin ve eğitimcilerin olması gerekir. Ki bundan dolayı çeşitli aktiviteler ve eğitimlerle bu bilinç eğitimcilere verilmelidir. Kılıç (2013) tarafından yapılan çalışmada çevre sorununun çözümü için bireylerin, sivil toplum örgütlerinin ve kamu kurumlarının beraber ve planlı hareket etmesi gerektiği belirtilmiştir. Bu kurumlardan belediyelere önemli görev ve sorumluluklar düşmektedir. Özellikle belediyeler olmak üzere, diğer kamu kurumlarının bireylerin çevreye yönelik tutum ve davranışlarını değiştirmeye teşvik edecek şekilde örgütlenmesi gerekir. Bireylerde çevre bilinci oluşturulması, sadece okulda örgün eğitimle olmamalı, aksine hayatın bir okul olduğu gerçeği ile bireylerin tüm yaşam alanı oluşturulmalıdır. Bunun için çevrenin korunması düşüncesini bireylerde sürekli canlı tutacak yol ve yöntemler izlenmelidir şeklinde öneriler ortaya konulmuştur. Tufaner, Tufaner, Dere (2020) tarafından yapılan çalışmanın sonucunda çevre eğitimi iyileştirmek, çevrenin sürdürülebilir ekonomideki yerini buldurmak için her türlü detay ele alınarak gerekli raporlar hazırlanması gerektiği önerilmiştir.

Sonuç olarak, bireylerde çevre etiği kültürünün oturtulması toplumsal olarak bütüncül bir şekilde hareket edilmesi sonucunda başarıya ulaşacaktır. Bunun için de en temel şeyin eğitimle olacağı sonucuna varılmıştır. Eğitim konusunda özellikle çocukları küçük yaşlardan itibaren bu bilinçle yetiştirerek farkındalık oluşturmak gerekliliği açık bir durumdur. Bunda da yine birincil görevler öğretmenlere düşmektedir.

Diğer taraftan insanların hayatını anlamlı kılan ve sorumluluklarında etkin rol oynayan dini kuramların çevre etiği bağlamında topluma aktarılması gerekir. Çevreyi koruma ve canlı cansız bütün varlıklara güzel davranma konusunun ibadet esaslarından kabul edilip uygulandığında, bireysel ve toplumsal iyileşmenin katkısında önemli rolünün olacağı göz ardı edilmemelidir. Nitekim çevre sorunlarının bazıları insanda var olan açgözlülük, kıskançlık, tatminsizlik, vurdumduymazlık, sorumsuzluk, tembellik gibi etik bakımdan kötü görülen duyguların sonucunda meydana gelmiştir. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte gün geçtikçe problemler daha da artmıştır.

Çevre ve doğa bilinçliliği noktasında bilimsel, sosyal, dinsel, ahlaksal, sanatsal, siyasal ve hukuksal pek çok çalışma yapılmasına rağmen istenilen sonuçlar tam anlamıyla elde edilmiş değildir. Bu süreçte uygulanabilirlik, süreklilik ve gönüllülük esastır. Çevreyle alakalı olarak İslam düşüncesinde dile getirilen nimet, ibret, emanet, vekâlet, yaratılışı ve varoluşu anlamlandırma, bütünlük, karşılıklı iletişim, denge, merhamet, sevgi, ubudiyyet, kudsiyet gibi ahlaksal ilkeler, meseleyi kavrama ve çözüme kavuşturma noktasında önemli işleve sahiptir.

KAYNAKLAR

- Abdul-Wahab, S.A., Abdulraheem, M.Y. and Hutchinson, M. (2003). The need for inclusion of environmental education in undergraduate engineering curricula. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 4(2),126-137.
- Ağbuğa. F. (2016). *Çevre sorunlarına etik bir yaklaşım: "felsefi bir sorgulama"*. [Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi.
- Akalın, M.(2019). *Çevre etiği: çevreye felsefi yönelimler*. Ankara: İksad Publishing House.
- Aktan, C. (1999). *Ahlaki yeniden yapılanma toplam ahlaka doğru: 3-siyasal ahlak*. İstanbul: Arı Düşünce ve Toplumsal Gelişim Derneği.
- Aydın, İ. (2001). *Yönetmel, mesleki ve örgütsel etik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Aydın, İ. (2016). *Yönetmel, mesleki ve örgütsel etik*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ayvaz, Z. (1998). *Çevre eğitiminde temel kavramlar el kitabı*. İzmir: Çevre Eğitimi Merkezi.
- Başaran, F. (2007). Küresel bir kamu malı olarak çevrenin artan önemi ve sayıştay denetimi. *Sayıştay Dergisi*, (65), 89-110.
- Başçı Namlı, Z.(2018). *Çevre eğitiminde etik ve değerler: çevre eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Başkale H (2016). Nitel araştırmalarda geçerlik, güvenilirlik ve örneklem büyüklüğünün belirlenmesi. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hemşirelik Fakültesi Elektronik Dergisi*,9(1), 23-28.
- Başkaya, F., Margulies, R., Benlisoy, S., Horuş, M., Önal, G. (2010). *Sosyalistler yeşil politikaya nasıl bakıyor?* Ankara: Üç Ekoloji.
- Bokova (2011). *Education for sustainable development: Oman's journey – 'Oman Observer'*, Oman United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization.
- Bozdemir, H. ve Faiz, M. (2018). Öğretmen adaylarının çevreye yönelik ekosentrik, antroposentrik ve antipatik tutumları. *Sakarya University Journal of Education*, 8(1), 61-75.

- Bülbül, S.(2013). *A Research on preservice science teachers "perceptions of environmental ethics"*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Bülbül, Y. & Yılmaz, A. (2019). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının çevre, çevre eğitim ve çevresel vatandaşlık kavramlarına ilişkin görüşleri. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 5(2), 165-183.
- Callicott, J. B.(1989). *Defense of the land ethic*. Albany, NY: State University of New York Press.
- Cevizci, A. (2008). *Etiğe giriş*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Çalışlar, A. (1983). *Ansiklopedik kültür sözlüğü*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi.
- Çelik, H., Baykal, N. B. & Memur, H. N. K. (2020). Nitel veri analizi ve temel ilkeleri. *Eğitimde Nitel Araştırmalar Dergisi*, 8(1), 379-406.
- Çevre ve Orman Bakanlığı. (2004). *Türkiye çevre atlası*. Çed ve Planlama Genel Müdürlüğü Çevre Envanteri Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Çoban, A. (2002). Çevreciliğin ideolojik unsurlarının eklemelenmesi. *SBF Dergisi*, 57 (3), 3-30.
- Çolakoğlu, E. (2010). Haklar söyleminde çevre eğitiminin yeri ve Türkiye’de çevre eğitiminin anayasal dayanakları. *TBB Dergisi*, Sayı 88.
- Dağdemir, Ö. (2015). *Çevre sorunlarına ekonomik yaklaşımlar ve optimal politika arayışları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Demirci, Ş. (2019). Çevre hakkı hangi canlıya haktır ve kimin ödevidir? *Kastamonu İletişim Araştırmaları Dergisi*, sayı 3.
- Demircioğlu, G., Demircioğlu, H. & Yadigaroğlu, M. (2015). Fizik, kimya ve biyoloji öğretmen adaylarının çevre bilinç düzeylerinin değerlendirilmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (19), 167-193.
- Demirkaya, H. (2006). Çevre eğitiminin Türkiye’deki coğrafya programları içerisindeki yeri ve çevre eğitimine yönelik yeni yaklaşımlar. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16 (1), 207-222.
- Demirağ, D. (2010). *Marx’ın ekolojisizliği: marksizm ve çevrecilik*. Ankara: Üç Ekoloji.
- Dinçer, M. (1996). *Çevre gönüllü kuruluşları*. Ankara: TÇV.

- Doğan, Ö. (2010). *Etik-ahlâk felsefesi*. İstanbul: Say Yayınları.
- Doğan, F. & Keleş, Y. (2020). Ortaokul ve lise öğrencilerinde çevre farkındalığı ve çevre davranışı. *Necmettin Erbakan Üniversitesi Ereğli Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2(1), 80-90.
- Doğanay, A. (2006). *Değerler eğitimi, hayat bilgisi ve sosyal bilgiler öğretimi yapılandırıcı bir yaklaşım*. (ed.) Cemil Öztürk, Ankara: Pegem Akademi.
- Duru, B. ve Bakanay, Ç. D. (2021). Okul öncesi öğretmenlerinin çevreye yönelik etik tutumlarının incelenmesi. *Karaelmas Eğitim Bilimleri Dergisi*, 9(1), 47-63.
- Erkal, S., Şafak, Ş. & Yertutan, C. (2011). Sürdürülebilir kalkınma ve çevre bilincinin oluşturulmasında ailenin rolü. *Sosyoekonomi*, 14(14), 145-158.
- Erkol, M. & Erbasan, Ö. (2018). Investigation of teachers' environmental education selfefficacy in terms of different variables. *Erzincan University Journal of Education Faculty*, 20(3), 810-825.
- Erökten, S. & Durkan, N. (2010). Çevre eğitimi dersinin öğrencilerin çevreye karşı tutumları ve davranışları üzerine etkileri. *Education Sciences*, 5(4), 1861-1867.
- Ertan, B. (2004). 2000'li Yıllarda çevre etiği yaklaşımları ve Türkiye. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(3), 93-108.
- Ertaş, Ş. (1997). *Çevre hukuku*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi. Hukuk Fakültesi Döner Sermaye İşletmesi Yayınları.
- Erten, S. (2006). *Çevre eğitimi ve çevre bilinci nedir, çevre eğitimi nasıl olmalıdır?* Ankara: Çevre ve İnsan Dergisi, Çevre ve Orman Bakanlığı Yayın Organı.
- Esen, A. & Esen, M. (2018). Çevre eğitimi ve bilinci araştırması. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (65), 164-178.
- Fırat, A. S. (2003). Çevre etiği kavramı üzerine yeniden düşünmek. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(3), 105-144.
- Gerçek, C. (2016). Üniversite öğrencilerinin çevre etiğine yönelik algıları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(59), 1100-1107.
- Gök, S. (2008). İş etiği ile iş ahlakı arasındaki ilişki ve çalışma yaşamında iş etiğini etkileyen faktörler. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-19.

- Gökberk, M. (1990). *Felsefe tarihi*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Görmez, K. (2007). *Çevre sorunları*. Ankara, Nobel Yayın Dağıtım.
- Gürbüz, H., Çakmak, M., Derman, M. (2013). Biyoloji öğretmen adaylarının sürdürülebilir çevreye yönelik tutumları. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi*, 6(1), 144-149.
- Kadioğlu Ateş, H. & Işık Öner, A. (2020). Öğretmen adaylarının çevre sorunlarına yönelik farkındalık düzeyinin incelenmesi. *Kesit Akademi Dergisi*, 6(24), 126-144.
- Kahyaoğlu, M., Daban, G., ve Yangın, S. (2008). Attitudes Of primary candidate teachers about environmental. *Dumlupınar Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, sayı 11, ss. 42-52.
- Kahyaoğlu, M. (2011). Öğretmen adaylarının öğrenme stilleri ile çevre eğitimi öz-yeterlikleri arasındaki ilişki. *Eğitim Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1(2), 67-82.
- Karademir, E. (2016). Eğitim fakültelerinin yapılandırılması sürecinde öğretmen adaylarının çevre bilinci ve öz-yeterliliklerinin belirlenmesi. *Eğitim ve İnsani Bilimler Dergisi: Teori ve Uygulama*, 7(13), 3-18.
- Karakaya Akçadağ, Ç. & Çobanoğlu, E. O. (2018). İnsan ve çevre ünitesi için sınıf dışı öğretim uygulamasının çevre okuryazarlığı üzerine etkisi. *Informal Ortamlarda Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 1-23.
- Karakoç, A. G. (2004). *Çevre sorunlarına etik yaklaşım. Çevre sorunlarına çağdaş yaklaşımlar*. ed. Mehmet C. Marin, Uğur Yıldırım. İstanbul: Beta Basım Yayın.
- Kaya, İ. (2020). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının önemsedikleri etik değerlerin tespiti ve analizi: (Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi örneği)*. [Yüksek Lisans Tezi]. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
- Kayaer, M. (2013). Çevre ve etik yaklaşımlar. *Sakarya Üniversitesi Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 1 (1).
- Kaypak, Ş. (2010). Kentsel dönüşüm faaliyetlerine etik ve sosyal sorumluluk temelli bir yaklaşım. *Niğde Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi*, 3(2), 84-105.
- Keleş, İ., Özkan Sancak, H. (2005). *Çevre kalkınma ve etik*. Ankara: Alter Yayıncılık.

- Keleş, R., Hamamcı, C., Çoban, A. (2012).*Çevre politikası*.Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.
- Kılıç, S.(2008). *Çevre etiği: ortaya çıkışı, gelişimi ve sonuçları*. İstanbul: Orion Kitabevi.
- Kılıç, S. (2013). Yükseköğretimde çevre eğitiminin çevre bilinci oluşumuna etkisi: Niğde Üniversitesi İİBF Kamu Yönetimi Örneği. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 63-80.
- Kılıç, S. (2013). Çevre sorunları ve yoksulluk. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 5(1), 9-20.
- Kuçuradi, İ. (2006). *Etik*. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu.
- Kuçuradi, İ. (2008). *Etik*. Ankara: Meteksan.
- Mansour, H., Al-Yahyai, F. & Heiba, E. (2018).The recycling concept in art.*Education at Sultan Qaboos University*. 2(2),82-87.
- Marın, M. C. &Yıldırım, U. (2004).*Çevre sorunlarına çağdaş yaklaşımlar*. İstanbul: Beta Basım.
- Metin, A. E. & Gül, A. (2020). Türkiye'de çevre etiğinin yasal ve kamusal çerçevesi. *Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(16), 252-268.
- Özdağ, U. (2011). Aldo leopold ve toprak etiği: toprak topluluğunun sade bir üyesi ve vatandaşı olmak.*Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğiti*,(134),25-33.
- Önder, T. (2003). *Ekoloji, toplum ve siyaset*. Ankara: Odak Yayın.
- Özdemir, O. (2007). Yeni bir çevre eğitimi perspektifi: “sürdürülebilir gelişme amaçlı eğitim”. *Eğitim ve Bilim*, 32(145), 23-39.
- Özdemir E. (2006).*Çevre ve su kirliliği*. İzmir: Ege Üniversitesi Basımevi.
- Özer, N. (2015). *Fen bilgisi öğretmen adaylarının çevre etiğine yönelik farkındalık düzeylerinin belirlenmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Aksaray Üniversitesi.
- Pattabanoğlu, F. Z. (2019).Nature-environment consciousness and education in terms of moral philosophy,*ASEAN Journal of Social Sciences & Humanities*,Special Issue No. 1, December.

- Pelit, E. ve Güçer, E. (2006). Öğretmen adaylarının öğretmenlik mesleğiyle ilgili etik olmayan davranışlara ve öğretmenleri etik dışı davranışa yönelten faktörlere ilişkin algılamaları. *Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2, 95-119.
- Rafe, M., Khosravipour, B., Moosavi, S. A., & Roozbahani, M. (2015). Identify affecting factors on student's environmental protection behavior, *Int. J. Adv. Bio-log. Bio-med. Res*, 3(1), 55-60.
- Saka, M. (2016). Öğretmen adaylarının çevre etiği yaklaşımlarının yordayıcısı olarak eleştirel düşünme eğilimlerinin incelenmesi. *Sakarya University Journal of Education*, 6(3), 100-115.
- Sauve, L. (2005). Currents in environmental education: mapping a complex and evolving pedagogical field. *Canadian Journal of Environmental Education*, 10(1), 11-37.
- Sınmaz, M. (2021). *Küresel kamusal mallar perspektifinden çevre sorunlarına yönelik mali çözümlerin incelenmesi ve değerlendirilmesi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi.
- Tepe, H. (1999). "Çevre etiği: toprak etiği mi insan etiği mi", *Felsefelogos*, (6), 41-57.
- Tufaner, F., Tufaner, Ç. & Dere, T. (2020). Yüksek öğretimde çevre eğitiminin yeri ve önemi. *İklim Değişikliği ve Çevre*, 5(1), 18-25.
- Türk, S. M. (2017). Ekofeminizm ve dualizm fikri. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), 377- 392.
- Uçma, T. (2007). *Muhasebe meslek mensubu olmak isteyenlerin etik değer anlayışlarının belirlenmesi ve Muğla Üniversitesi uygulaması*. [Yüksek Lisans Tezi]. Muğla Üniversitesi.
- Usta, A. (2011). Kuramdan uygulamaya kamu yönetiminde etik ve ahlak. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (1), 42.
- Worster, D.(1985). *Nature's economy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Yalçın, C. (1993). *Çevre duyarlılığı ve eğitimi*. [Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi.
- Yalçınkaya, E. (2012). İlköğretim 6. Sınıf öğrencilerinin çevre sorunları farkındalık düzeyleri. *Marmara Coğrafya Dergisi*, 0(25), 137-151.

Yaran, C.S. (2008), İslam çevre etiğinin 4 kuramı ve 8 ilkesi: hiyerarşik bir sınıflandırma denemesi. *Çevre ve Din Uluslararası Sempozyumu*, c.II, ss. 121-133.

Yardımcı, S.(2006). *İnsan-doğa ilişkisi ekseninde derin ekoloji ve toplumsal ekoloji*. [Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi.

Yıldırım, A.&Şimşek, H. (2008). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

Yurttaş, A. & Erdaş Kartal, E. (2021). İlkokul öğrencilerinin çevreye yönelik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Akademia Doğa ve İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(1), 32-51.

Yücel, A. Seda, F. İnci Morgil. (1999). Çevre eğitiminin geliştirilmesi. *Balıkesir Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1(1), 76-89.

http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts adresinden 04.04.2022 tarihinde alınmıştır.

EKLER

EK A**Görüşme Formu****Sayın katılımcı,**

Sorulara yanıt verirken lütfen mesleki konulardaki tutumlarınızı dikkate alınız. Her bir soruya verdiğiniz cevapların dikkatli bir şekilde okunarak cevaplanması gerekmektedir. Forma verdiğiniz cevaplardan dolayı sizlere hiçbir şekilde değerlendirme yapılmayacak, not verilmeyecektir.

Verdiğiniz içten ve samimi cevaplar için teşekkür ederiz.

1. Cinsiyetiniz

Bay ()

Bayan ()

2. Yaşınız.....**3. Kıdem Yılıınız.....****4. Mezun Olduğunuz Fakülte**

Eğitim Fakültesi () Fen Edebiyat Fakültesi () Diğer (Belirtiniz) ().....

5. Branşınız.....**SORULAR**

- 1.Çevre etiği kavramından ne anlıyorsunuz?
- 2.Çevreye yönelik olarak farkındalık oluşturmak için neler yapılabilir?
- 3.Çevreye karşı davranışlarınızı etkileyen faktörler nelerdir?
- 4.Çevreyi korumak ve geliştirmek adına neler yapılabilir?

5.Çevre sizin için önemli midir? Önemli ise neden önemlidir?

6.Çevre etiğini yeni nesillere nasıl verebilirsiniz?

